

The Conceptual Model for the De-ideating the World (Invalidation of Fabricated Imagery of the World) in God- Oriented Spiritual Parenting

Mohammad Hossein Haghshenas¹ , Masoud Janbozorgi²
Mostafa Arab-pour³

1. Ph.D, Student in General Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran (Corresponding Author).

m.h.haghshenas2976@gmail.com

2. Professor, Department of Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

psychjan@gmail.com

3. Ph.D, Student in General Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

marabpour@rihu.ac.ir

Received: 2024/10/27; Accepted: 2025/01/07

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Misconceptions about the world, stemming from cognitive errors and false beliefs, are the root cause of psychological and spiritual problems. These core beliefs have been addressed in psychotherapy literature, particularly in cognitive therapies. Cognitive errors lead to the formation of incorrect perceptions of the world, such as separating the world from the Hereafter, distorting the reality of the world as a mere plaything, denying the Hereafter and conflating it with worldly punishments, viewing worldly and otherworldly actions as incompatible, and emotionally investing solely in the world while neglecting the Hereafter. These misconceptions hinder a proper relationship with the world and result in material and spiritual losses. Therefore, a correct understanding of the world is essential, yet current educational methods fail to cultivate this understanding, and parents often neglect to instill it in their children. Understanding the nature of existence is a prerequisite for personal and spiritual growth and preparation for eternal life, requiring a continuous educational process focused on intellectual, mental, and spiritual dimensions. In God-oriented spiritual parenting, children must develop a correct and realistic understanding of the world and remain immune to artificial imagery. Two key concepts exist in this framework: *worldly ideations* (artificial imageries) and *worldly perceptions* (actual and experienced concepts). *Worldly ideations (imageries)* are the cognitive structures individuals form about the world, influenced by various factors, including early interactions with parents, and they carry

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

specific psychological functions. These mental structures are malleable and manageable. The incongruence between imageries (ideations) and perceptions can lead to psychological and spiritual harm. The world can have both positive and negative roles, and its goodness or badness depends on our perspective and conception.

Method: This study develops a conceptual model for de-ideating the world (invalidation of fabricated imagery of the world) in God-oriented spiritual parenting, conducted in two qualitative and quantitative phases. The first phase involved drafting the conceptual model using qualitative content analysis with an interpretive approach to extract conceptual components of de-ideating the world from Islamic texts. Content analysis focused on descriptive-explanatory sentences, utilizing semantic domains. By examining the main themes of sentences and categorizing them, a deeper understanding of the structure of de-ideating the world in God-oriented spiritual parenting was achieved. The units of analysis were descriptive-explanatory sentences from the verses of the Qur'an and the Hadiths related to the roots, danū, danā, banū, and walad. Classical methods of religious studies were employed in analyzing religious texts, including forming a family of texts (the Quran and Hadiths), verifying the authenticity of the Hadiths, determining the reliability of sources, understanding individual words and phrases, and examining contextual clues. The Hadiths were screened in two stages: first, the reliability of the books was assessed based on 12 criteria for classifying the Hadith collections, and the Hadiths from "C-grade" books were excluded. Second, the conceptual relevance of the Hadiths to the research criteria was evaluated, and those lacking complete relevance were excluded. For qualitative data analysis, categorization was used, and hidden and explicit concepts in the data were identified and classified through data counting and a qualitative approach. In the second phase, the content validity of the conceptual model was assessed using feedback from three expert psychologists, who evaluated the necessity and appropriateness of each component.

Results: This study outlines a conceptual model for de-ideating the world (invalidation of fabricated imagery of the world) in God-oriented spiritual parenting. The findings reveal that religious texts present a unique worldview of the world, distinct from mainstream psychological perspectives. This worldview prepares individuals to accept religious concepts by creating a mental structure. The model for de-ideating the world consists of two main components: worldly imageries (ideations) and worldly perception. Worldly imageries include misconceptions such as attachment to the world, perceiving it as secure, overestimating its importance, equating it with the Hereafter, and viewing it as permanent. These imageries/ideations were extracted through reverse engineering from psychological interpretations of religious texts and were refuted using the verses of the Qur'an and the Hadiths. For example, attachment to the world is negated by emphasizing its temporary and unstable nature. In contrast, worldly perceptions represent a correct and realistic view of the world as a passage for compensating opportunities and preparing for the Hereafter. This perspective introduces the world as a field for the Hereafter and a place for worship and servitude to God. De-ideating the world is achieved when individuals, while living in the world, understand it as a passage to the Hereafter and distance themselves from false imageries. The figure below illustrates the transformation of worldly imageries into worldly perceptions, ultimately achieving de-ideation, as depicted in the conceptual model of de-ideating the world in God-oriented spiritual parenting.

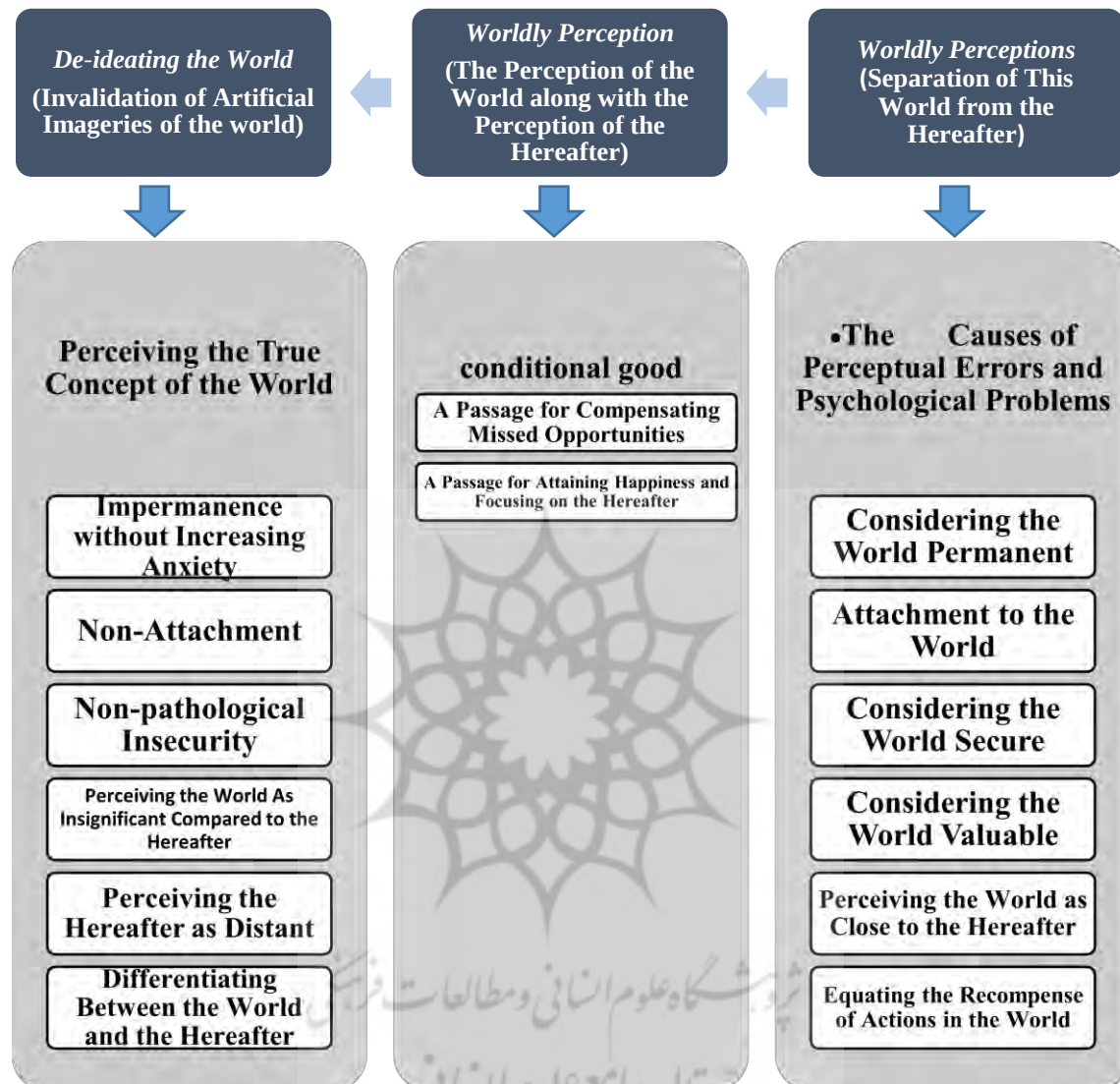

Figure: Conceptual Model of De-ideating the World in God-Oriented Spiritual Parenting

The content validity of the model was assessed using CVI and CVR indices and feedback from three expert psychologists. The results showed that all components have high validity (above 0.99) and align with religious sources. This model can assist parents in providing a correct image of the world to their children and fostering their spiritual upbringing.

Discussion and Conclusion: In Islamic thought, the concept of the world encompasses ontological and psychological dimensions. Ontologically, the world is described as "the realm of *Nasut*" (the material world) and the lowest level in the hierarchy of existence, which does not imply it is valueless but rather highlights its limitations and transience compared to higher realms (such as the realm of *Malakūt*). The psychological aspect of the world relates to an individual's experiences of trials and challenges. The world, as a transient and perishable abode, is always subject to change and decay, and this awareness can have contrasting effects on humans—ranging from anxiety and despair to gratitude and meaningfulness. Additionally, the world is considered "*Dar al-Ibtālā*" (the abode of tests). These tests encompass various aspects, including patience and gratitude, which, when faced with challenges, can lead to personal growth. From a psychological perspective, emotional-spiritual balance is found in confronting these challenges,

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

reflecting the connection between reason and emotions of hope and fear. Therefore, to shift human inclination from attachment to the world, the focus should be redirected toward the impermanence of the world and the permanence of the Hereafter. This shift requires knowledge and certainty, and religious texts play a significant role in educating individuals. Ultimately, children should understand that the world is temporary and transient, and actual value lies in the Hereafter, which will maintain their emotional-spiritual balance on the path to transcendence.

Keywords: De-Ideation of the World, Worldly Perceptions, God-Oriented Spiritual Parenting, Conceptual Model.

Cite this article: Mohammad Hossein Haghshenas & Masoud Janbozorgi & Mostafa Arab-pour. (2025), "The Conceptual Model for the De-ideating the World (Invalidation of Fabricated Imagery of the World) in God-Oriented Spiritual Parenting", Islamic Education, 20(51): 105-127.

مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرپردازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو

محمدحسین حق‌شناس^۱، مسعود جان‌بزرگی^۲
مصطفی عرب‌پور^۳

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

m.h.haghsheenas2976@gmail.com

۲. استاد گروه روانشناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

psychjan@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

marabpour@rihu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۸

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: تصورات نادرست از دنیا، ناشی از خطاهای شناختی و باورهای نادرست، زمینه‌ساز مشکلات روان‌شناختی و معنوی است. این باورهای هسته‌ای در متون روان‌درمانگری، به‌ویژه درمان‌های شناختی مورد توجه قرار گرفته‌اند. خطاهای شناختی منجر به شکل‌گیری تصورات نادرست از دنیا، مانند جداسازی دنیا از آخرت، تحریف واقعیت دنیا به عنوان بازیچه، انکار آخرت و درهم‌آمیختگی آن با مکافات‌های دنیوی، ناسازگار انگاری عمل دنیا و آخرت، و سرمایه‌گذاری عاطفی صرف بر دنیا و غفلت از آخرت می‌شود. این تصورات نادرست، مانع از ارتباط صحیح با دنیا شده و خسارات مادی و معنوی به بار می‌آورد. از این رو، شناخت صحیح از دنیا ضروری است، در حالی که این شناخت در روش‌های تربیتی موجود به درستی شکل نمی‌گیرد و والدین در ایجاد آن در ذهن فرزندان غفلت می‌کنند. شناخت ماهیت هستی، پیش‌نیاز رشد فردی و معنوی و آمادگی برای حیات جاودان است و مستلزم فرایند تربیتی مداوم با تمرکز بر ابعاد فکری، روحی و معنوی است. در والدگری معنوی خداسو، فرزندان باید درک درست و واقعی از دنیا داشته باشند و از تصویرسازی‌های ساختگی مصون بمانند. در والدگری معنوی خداسو، دو مفهوم اساسی «پنداره» (تصورساختگی) و «پنداشت» (مفهوم واقعی و تجربه شده) وجود دارد. دنیاپنداره، ساختار شناختی فرد از دنیاست که تحت تأثیر عوامل مختلف، از جمله تعاملات اولیه با والدین، شکل می‌گیرد و دارای کارکردهای روان‌شناختی خاصی است. این ساختار ذهنی، قابل شکل‌دهی و مدیریت است. ناهمگونی پنداره‌ها با پنداشت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز آسیب‌های روان‌شناختی و معنوی باشد. دنیا می‌تواند نقش مثبت و منفی داشته باشد و خوب یا بد بودن آن به زاویه دید و برداشت ما بستگی دارد.

روش: پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرسازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو در دو مرحله کیفی و کمی انجام شده است. مرحله اول: تدوین پیش‌نویس مدل مفهومی است که از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تفسیری برای استخراج مؤلفه‌های مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در متون اسلامی استفاده شد. تحلیل محتوا با تمرکز بر جملات توصیفی-تبیینی و با بهره‌گیری از حوزه‌های معنایی انجام گرفت. بدین منظور، با بررسی مضمون اصلی جملات و مقوله‌بندی آنها، به درک عمیق‌تری از ساختار پنداره‌زدایی در والدگری معنوی خداسو دست یافته شد. واحدهای تحلیل را جملات توصیفی-تبیینی موجود در آیات و روایات مرتبط با ریشه‌های «دنو»، «دنی»، «بنو» و «ولد»

Research Institute of
Hawzah and University

تربیت اسلامی

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

تشکیل می‌دادند. در تحلیل متون دینی، روش کلاسیک مطالعات دینی شامل مراحل تشکیل خانواده متون (قرآن و حدیث)، اطمینان از صدور حدیث، تعیین اعتبار کتب، فهم مفردات، فهم ترکیبات و بررسی قرائن به کار رفت. روایات در دو مرحله غربال شدند؛ ابتدا، اعتبار کتب بر اساس ۱۲ ملاک دسته‌بندی کتب روایی بررسی و روایات کتب درجه "ج" حذف شدند. سپس، ارتباط مفهومی روایات با ملاک‌های پژوهش بررسی و روایات فاقد ارتباط کامل حذف شدند. برای تحلیل کیفی داده‌ها، از شیوه مقوله‌بندی استفاده شد و مفاهیم پنهان و آشکار موجود در داده‌ها با روش شمارش داده‌ها و رویکرد کیفی داده‌ها شناسایی و طبقه‌بندی شدند. در مرحله دوم به منظور ارزیابی روایی محتوایی مدل مفهومی، از نظرات سه کارشناس متخصص استفاده شد و کارشناسان میزان ضرورت و مناسب بودن هر مؤلفه را ارزیابی کردند.

نتایج: این پژوهش با هدف ترسیم مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا و ابطال تصویرسازی‌های ساختگی از آن در چارچوب والدگری معنوی خداسو انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که در متون دینی، جهان‌بینی خاصی در مورد دنیا وجود دارد که متفاوت از دیدگاه‌های رایج در روانشناسی عمومی است. این جهان‌بینی، با ایجاد ساختاری ذهنی، فرد را برای پذیرش مفاهیم دینی آماده می‌کند. مدل پنداره‌زدایی از دنیا از دو مؤلفه اصلی تشکیل شده است: دنیا‌پنداره‌ها و دنیا‌پنداشت. دنیا‌پنداره‌ها شامل تصورات نادرست از دنیا مانند تعلق‌پذیری، امن دانستن، بزرگ‌پنداری، نزدیک‌پنداری، همدان‌پنداری با آخرت و پایدار دانستن آن است. این پنداره‌ها از طریق روش معکوس‌سازی از فهم روانشناختی متون دینی استخراج شده‌اند و با استناد به آیات و روایات، نادرستی آنها تبیین شده است. برای مثال، تعلق‌پذیری به دنیا با تأکید بر موقتی و ناپایدار بودن آن نفی می‌شود. در مقابل، دنیا‌پنداشت، نگرش صحیح و واقع‌بینانه به دنیا به عنوان گذرگاهی برای جبران فرصت‌ها و کسب توشه آخرت است. این نگرش، دنیا را به عنوان مزرعه آخرت و محلی برای عبادت و بندگی خداوند معرفی می‌کند. پنداره‌زدایی از دنیا زمانی محقق می‌شود که فرد در عین زندگی در دنیا، آن را به عنوان گذرگاهی برای آخرت درک کند و از پنداره‌های نادرست فاصله بگیرد. شکل زیر گویای تبدیل پنداره‌های دنیا به پنداشت از دنیا است که در نهایت پنداره‌زدایی محقق می‌شود که تحت عنوان مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو نشان می‌دهد.

شکل مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو

روایی محتوایی مدل با استفاده از شاخص‌های CVI و CVR و نظر سه کارشناس خبره روانشناسی بررسی شد. نتایج نشان داد که تمامی مؤلفه‌ها از روایی بالایی (بالا تر از ۹۹/۰) برخوردارند و با مستندات دینی مطابقت دارند. این مدل می‌تواند به والدین در ارائه تصویری صحیح از دنیا به فرزندان و تربیت معنوی آنها کمک کند.

بحث و نتیجه‌گیری: در اندیشه اسلامی، مفهوم دنیا شامل ابعاد هستی‌شناختی و روان‌شناختی است. از نظر هستی‌شناختی، دنیا به عنوان "عالم ناسوت" و پایین‌ترین مرتبه در سلسله مراتب وجودی توصیف می‌شود، که این بدان معنا نیست که بی‌ارزش است، بلکه به لحاظ محدودیت و تغییرپذیری، در مقایسه با عوالم بالاتر (مانند عالم ملکوت) قرار دارد. جنبه روان‌شناختی دنیا به تجربیات فرد از آزمایش‌ها و چالش‌ها مرتبط است. دنیا به عنوان

Research Institute of
Hawzah and University

تربیت اسلامی

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

سرای فانی و گذرا، همواره با تغییر و زوال همراه است و این آگاهی می‌تواند اثرات متضادی بر انسان داشته باشد؛ از اضطراب و ناامیدی تا قدردانی و معناداری. همچنین، دنیا به عنوان "دارالآیلة" یا سرای آزمونها در نظر گرفته می‌شود. این آزمون‌ها جوانب گوناگونی دارند، از جمله صبر و شکرگزاری، که در مواجهه با چالش‌ها، می‌تواند به رشد شخصیت منجر شود. از بعد روان‌شناسی، تعادل هیجانی-معنوی در مواجهه با این چالش‌ها یافت می‌شود، که نشان‌دهنده ارتباط میان عقل و احساسات امید و خوف است. بنابراین، برای تغییر رغبت انسان از دلبستگی به دنیا، باید الگوی توجه را به سوی ناپایداری دنیا و پایداری آخرت معطوف کرد. این تغییر نیازمند شناخت و یقین است و متون دینی نقش مؤثری در تربیت انسان ایفا می‌کنند. در نهایت، فرزندان باید درک کنند که دنیا محل گذرا و موقتی است و ارزش واقعی در آخرت یافت می‌شود و این وضعیت، تعادل هیجانی-معنوی آن‌ها را در مسیر تعالی حفظ خواهد کرد.

واژگان کلیدی: پنداره‌زدایی از دنیا، دنیاپنداشت، والدگری معنوی خداسو، مدل مفهومی.

استناد: محمدحسین حق‌شناس، مسعود جان‌بزرگی، مصطفی عرب‌پور (۱۴۰۴)، «مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرپردازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو»، مجله تربیت اسلامی، ۲۰ (۵۱): صص ۱۰۵-۱۲۷.

۱. مقدمه

تصور فرد از دنیا بیشتر آمیخته به خطاهای شناختی و باورهای نادرستی است که معمولاً زمینه‌ی مشکلات روانی - معنوی را فراهم می‌کند (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸). باورهای هسته‌ای درباره دنیا را می‌توان در متون روان‌درمانگری جاری، به‌ویژه درمان‌های شناختی (مانند بک و ویشار،^۱ ۲۰۰۵؛ یانگ، گلاسکو و ویشار،^۲ ۲۰۰۳)، دنبال کرد. خطاهای شناختی از دنیا موجب شکل‌گیری تصورات نادرست از دنیا شده و تصورات نادرست مانند تجزیه دنیا از آخرت (مجازسازی)، بازیچه گرفتن دنیا (تحریف واقعیت)، انکار آخرت و ملاقات با خدا و آمیختن آن با مکافات‌های دنیوی (درهم‌آمیختگی)، ناسازگار انگاری عمل دنیا با عمل آخرت و غیرفعال شدن در دنیا (تعارض دنیا و آخرت)، سرمایه‌گذاری عاطفی نسبت به دنیا و غفلت از آخرت، مانع از ارتباط درست و در نتیجه موجب خسارت مادی و معنوی می‌شوند (جان‌بزرگی، ۱۳۹۸). از این رو، شناخت و بینش صحیح داشتن از دنیا ضرورت پیدا می‌کند، و لازم است در متن والدگری معنوی خداسو، فرزندان درک درست و واقعی از دنیا پیدا کنند و از هرگونه تصویرسازی ساختگی از دنیا مصون داده شوند.

به‌طور کلی در ساختار والدگری معنوی خداسو دو مفهوم اساسی وجود دارد که در تمام مراحل والدگری با این دو سروکار داریم. یکی پنداره^۳ (تصور ساختگی) و دیگری پنداشت^۴ (مفهوم واقعی و تجربه‌شده یک وجود یا موجود) می‌باشد. منظور از دنیاپنداشت این است که اطلاعات مربوط به موضوع دنیا را از منابع معتبر دریافت کند. اطلاعاتی که با آموختن آن، فرزند به واقعیت نزدیک‌تر شده، کارکرد واقعی‌تری در زندگی خواهد یافت. چنانکه حضرت لقمان به پسرش چنین مفهومی عرضه داشته است که «تولّد من، آغاز حرکت از دنیای مادی به‌سوی جهان پس از مرگ بوده است. مقصد نهایی، به‌واقع، از مبدأ کنونی به ما نزدیک‌تر است»^۵ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۱۸، ح ۱۲). دنیاپنداره یعنی ساختار شناختی فرد از دنیا، که تحت تأثیر عوامل متعدّدی از جمله تعاملات اولیه با والدین در ذهن شکل می‌گیرد، دارای کارکردهای روانشناختی خاصی است. این ساختار ذهنی و معارف از خودساخته، که از مجموع باورها، مفاهیم و مدل‌های ذهنی فرد درباره واقعیت تشکیل شده، قابل شکل‌دهی و مدیریت است. این پنداره‌ها از دانسته‌ها و معلومات، ساخته آموزه‌های تک‌گویانه است و به تجربه واقعی و عقلانی فرد در نیامده است و بیشتر در دوران تحول شکل می‌گیرند. این تصاویر هیچ‌گاه فرصت اصلاح و تفکر دوباره پیدا نکرده‌اند. ناهمگونی پنداره‌ها با پنداشت‌ها در حوزه‌های کلی ادراکی می‌تواند زمینه‌ساز بروز آسیب روانی - معنوی باشد.

والدگری معنوی خداسو سبکی است بین طرفین، یعنی والدین (پدر و مادر) و فرزند که متناسب با دوره‌های تحول فرزند، تعاملی عاقلانه و معنوی برقرار می‌شود. به‌طوری که با معنوی‌سازی در تعامل، سطح تعالی در فرزند در هر دوره از تحول بالاتر می‌رود. این تعامل با هدف دستیابی مشترک (پدر و مادر) برای تربیت نسل توحیدی انجام می‌گیرد^۶ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۲۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۲۳۶، ح ۶۷). مکانیزم رسیدن به این هدف براساس تعاملات عقلانی - عاطفی و رفتاری خداسو، یعنی در چارچوب ایمانی راسخ به مبدأ و معاد، و ارتقای شایستگی‌های والدین در راستای والدگری، با عمل صالح فراهم می‌شود که سبب نگهداری و حفظ تعادل از زمان تولد^۷ (انفطار، ۷) یا زمینه‌ساز تعادل و تعالی فرزند(ان) است و حتی می‌تواند بر نسل‌های پس از خود نیز اثرگذار باشد. این تعاملات در صورتی می‌توانند ویژگی تعادل‌جویی و تعالی‌خواهی فرزند(ان) را مهیا سازند که بر اصول خاصی استوار باشد و آن مبتنی بر مسئولیت‌های الهی است^۸ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۲۲، ح ۳۲۱۴؛ ابن بابویه، ۱۴۱۶ق، ص ۵۶۸، ح ۱) که برعهده والدین می‌باشد^۹ (نیشابوری، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۱۴۵۹ ح ۲۰؛ سجستانی ازدی، بی‌تا، ج ۳، ص ۱۳۰، ح ۲۹۲۸). درحقیقت والدگری معنوی خداسو، شیوه‌ای

1. Beck, A. T., & Weishaar, M.

2. Young, J.E., kloosko, J. & Weishaar, M.

3. image

4. concept

۵. لَمَّا وَعَظَ لُقْمَانُ ابْنَهُ فَقَالَ: اَنَا مُنْذُ سَقَطْتُ إِلَى الدُّنْيَا اسْتَدْبَرْتُ وَاسْتَقْبَلْتُ الْآخِرَةَ، فَمَا أَنْتَ إِلَّا تَسِيرُ أَقْرَبُ مِنْ دَارِ أَنْتَ مِنْهَا مُتَبَاعِدٌ.

۶. تَجِبْ لِلْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ ثَلَاثَ خِصَالٍ: اخْتِيَاؤُهُ لَوَالِدَتِهِ، وَتَحْسِينُ اسْمِهِ، وَ الْمُبَالَغَةُ فِي تَأْدِيبِهِ.

۷. الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ.

۸. وَاَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَاَنْ تَعْلَمَ اَنْهُ مِنْكَ، وَ مُضَافٌ اِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَشَرِّهِ، وَاَنَّكَ مَسْؤُولٌ عَمَّا وَلِيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْاَدَبِ وَالْاَدْلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ، عَزَّ وَ جَلَّ وَالْمَعُونَةِ عَلَى طَاعَتِهِ، فَاعْمَلْ فِي امْرِهِ عَمَلٌ مَنْ يَعْلَمُ اَنْهُ مُنَابِتٌ عَلَى الْاِحْسَانِ اِلَيْهِ، مُعَاقِبٌ عَلَى الْاِسَاءَةِ اِلَيْهِ.

۹. وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى اَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْؤُولٌ عَنْهُمْ، وَ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَ وَلَدِهِ وَ هِيَ مَسْؤُولَةٌ عَنْهُمْ.

معنویت محور برای جلوگیری از ایجاد مشکلات روانشناختی در روابط و تعامل بین والدین و فرزند است که کنش هسته‌ای نظام روانشناختی والدگری، فعالسازی نظام تشخیص‌گر درونی (عقل طبیعی) و خودنظم‌جویی است^۱ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۱۶، ح ۱۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸، ص ۲۹۹، ح ۱) تا از این مسیر، نظام جامع ادراکی (حوزه‌های مبدأ، غایت و هستی عینی ادراک‌شده و حوزه ادراکی خود) فرزند(ان) به‌صورت پنداشت شکل بگیرد. حال به‌منظور ارتقاء تربیت معنوی نوجوانان و کاهش وابستگی افراطی آنان به مظاهر دنیوی و تعدیل نگرش‌های مادی‌گرایانه، رویکردی عملیاتی مبتنی بر آموزه‌های دینی (آیات و روایات) که قابل اتخاذ می‌باشد، تمرکز بر حکمت‌آموزی درخصوص مفهوم دنیا است که در این پژوهش به جزئیات درباره آن مطرح خواهد شد.

مسئله اصلی در این پژوهش، بررسی دیدگاه ادبیات دینی از دنیا در بستر والدگری معنوی خداسو و نوع شناخت و درکی است که برای فرزند مورد نظر بوده است. چگونگی ارتباط بین دنیای مادی و آخرت، پرسشی بنیادین در اندیشه بشری بوده و نقش مهمی در فهم انسان و معنای زندگی ایفا می‌کند. زیرا کنش‌های ما در این جهان، که عرصه‌ی ظهور ایمان و عمل صالح است، تنها در پرتو فهمی درست از ماهیت آن معنا می‌یابد. در منابع اسلامی، می‌توان شناخت‌هایی از دنیا را یافت که به‌صورت جداگانه، بخشی از مفهوم واقعی از دنیا را معرفی می‌نماید. از این‌رو، در این پژوهش به دنبال ایجاد پنداشت در موضوع دنیا بوده که مرتبط با هستی عینی ادراک‌شده می‌باشد. و انسان توحید یافته‌ی پیشین (در زمان تولد)، حفظ شده و به توحید یافتگی بیشتر دست می‌یابد. از این‌رو، پژوهش حاضر به دنبال «مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرپردازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو» می‌باشد.

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر در دو مرحله انجام شده است: مرحله اول، کیفی است که به تدوین پیش‌نویس مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرسازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو می‌پردازد؛ مرحله دوم، کمی است و به بررسی روایی محتوای مدل مفهومی می‌پردازد. در ادامه، روش کار در هر مرحله توضیح داده شده است.

۲-۱. مرحله اول: تدوین پیش‌نویس طرح‌نمای مدل مفهومی

در این پژوهش، با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد تفسیری (نک: دریسکو و ماشی، ۲۰۱۶، ص ۳، بابی، ۲۰۱۱، ص ۲۶۴؛ عباسی، ۱۳۹۷)، به استخراج مؤلفه‌های مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (ابطال تصویرسازی ساختگی از دنیا) در والدگری معنوی خداسو در متون اسلامی پرداخته شد. تحلیل محتوا با تمرکز بر جملات توصیفی - تبیینی این متون و با استفاده از حوزه‌های معنایی (تریر، ۱۹۳۴، ۱۹۳۱؛ وایزگربر، ۱۹۵۴؛ به نقل از: شجاعی و دیگران، ۱۳۹۳)، به شناسایی و طبقه‌بندی مفاهیم کلیدی مرتبط با پنداره‌زدایی کمک کرد. این رویکرد، امکان بررسی همزمان محتوای آشکار و پنهان متون را فراهم نموده و تحلیل داده‌ها، از راه شمارش واحدهای تحلیل، بررسی مضمون اصلی جملات توصیفی - تبیینی در متون اسلامی و مقوله‌بندی آنها انجام شد که به درک عمیق‌تری از ساختار پنداره‌زدایی در والدگری معنوی خداسو منجر شد. در حقیقت، مؤلفه‌های مفهومی، به‌عنوان معنای اصلی پیام موجود در جملات متون اسلامی در نظر گرفته شد (ن. ک: سرمد و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۱۳۳) و واحدهای تحلیل را جملات توصیفی - تبیینی موجود در متون اسلامی تشکیل می‌دادند.

جامعه اسناد و متنی پژوهش: جامعه هدف در این بخش جملات توصیفی و تبیینی موجود در آیات و روایاتی که دارای ریشه‌های دنیوی، دنی، بنوی و ولد بوده است. این جملات، با تمرکز بر حوزه معنایی پنداره‌زدایی از دنیا، به‌عنوان داده‌های اصلی تحلیل قرار گرفته‌اند (ن. ک: بابی، ۲۰۱۱، ص ۳۵۸). این جملات، به دلیل ارتباط مستقیم با موضوع پژوهش، به‌عنوان جامعه آماری مطالعه در نظر گرفته شده‌اند. در تحلیل متون دینی نخست روش کلاسیک مطالعات دینی به کار رفت (پسندیده، ۱۳۹۸ الف). مراحل این روش عبارتند از: تشکیل خانواده

۱. تَوَاضَعُ لِلْحَقِّ تَكُنْ أَعْقَلَ النَّاسِ، وَإِنَّ الْكَيْسَ لَدَى الْحَقِّ يَسِيرُ.

2. Drisko, J. W., & Maschi, T.

3. Babbie, E.

متون (قرآن و حدیث)، اطمینان از صدور حدیث، تعیین اعتبار کتب، فهم مفردات، فهم ترکیبات و بررسی قرائن؛ بدین منظور تمامی نقل‌های مربوط به این موضوع، جمع‌آوری شدند (خانواده متون) و اطمینان نسبت به صدور آن بررسی شد و درجه اعتبار کتب آن براساس طبقه‌بندی طباطبایی (۱۳۹۰) در منابع روایی سطوح «الف»، «ب» و «ج» قرار دارند که با هدف ساختارمندسازی مطالعات، به کتاب حکمت‌نامه لقمان مراجعه و با نمونه‌گیری هدفمند مرتبط با ریشه‌ها، نمونه‌گیری انجام شد. حجم نمونه براساس اصل اشباع تعیین شد (گلیسر و استراوس،^۱ ۱۹۶۷). روایات در دو مرحله غربال شدند؛ ابتدا، اعتبار کتاب براساس ۱۲ ملاک دسته‌بندی کتب روایی (طباطبایی، ۱۳۹۰، ص ۲۶۵-۲۸۵) بررسی و روایات کتب درجه «ج» (به جز موارد تأیید روایات «الف» و «ب») حذف شدند. سپس، ارتباط مفهومی روایات با ملاک‌های پژوهش بررسی و روایات فاقد ارتباط کامل حذف شدند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این مرحله، برای تحلیل کیفی داده‌ها، از شیوه مقوله‌بندی (بابی، ۲۰۱۱م)، مفاهیم پنهان و آشکار موجود در داده‌ها شناسایی و طبقه‌بندی شدند. این کار، با روش شمارش داده‌ها، و با رویکرد کیفی داده‌ها انجام شد (ن.ک: بابی، ۲۰۱۱م، ص ۳۶۴؛ دریسکو و ماشی، ۲۰۱۶م، ص ۶). این کار، طبق نظر سرمد و همکاران (۱۳۸۵، ص ۲۰۷) به واسطه سه فعالیت انجام شد: تلخیص داده‌ها؛ عرضه داده‌ها؛ نتیجه‌گیری.

۲-۲. مرحله دوم: بررسی روایی محتوایی مدل مفهومی

به منظور بررسی روایی محتوایی مدل مفهومی، اجزاء و ساختار مدل مفهومی در قالب جدول به کارشناسانی ارائه شد که در این باره آگاهی لازم را داشتند. جامعه آماری این بخش از پژوهش، کارشناسانی بودند که در رشته روان‌شناسی و مرتبط با آن تحصیل کرده بودند. به عنوان نمونه آماری، از اظهار نظر سه کارشناس استفاده شد که به طور غیرتصادفی انتخاب شدند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه در این گام، در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه در بررسی روایی محتوایی مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا (n=۳)

ویژگی	n	%
سطح تحصیلات حوزوی	۳	۱۰۰
سطح تحصیلات دانشگاهی	۳	۱۰۰
مهارت‌های خاص	۳	۱۰۰
رشته تحصیلی دانشگاهی	۳	۱۰۰
رشته تحصیلی حوزوی	۳	۱۰۰

چنان‌که در جدول (۱) مشخص شده است، کارشناسان با ساخت مدل مفهومی (n=۳) آشنا بودند. برای جمع‌آوری نظر کارشناسان در مورد مدل مفهومی، از یک فرم مشخصات ساختارمند استفاده شد که محتوا و ابعاد مختلف مدل را به خوبی پوشش می‌داد (سیف، ۱۳۹۰، ص ۱۷۱). کارشناسان با استفاده از این فرم، میزان ضرورت و مناسب بودن هر مؤلفه برای پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسورا ارزیابی کردند. برای تحلیل داده‌های حاصل از فرم، نسبت روایی محتوا (CVR) (Content Validity Ratio) (شولتز و همکاران، ۲۰۱۴) و شاخص روایی محتوا (CVI) (Content Validity Index) (پولیت و بک، ۲۰۰۶) استفاده شد. این شاخص‌ها به ترتیب، میزان توافق هر کارشناس با هر مؤلفه و میزان توافق کلی کارشناسان را نشان می‌دهند.

۳. یافته‌ها

هدف نهایی این پژوهش ترسیم مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا و درواقع ابطال تصویرسازی ساختگی از دنیا است که در جدولی مؤلفه‌ها،

کدگذاری محوری و کدگذاری باز نمایش داده می‌شود که روابط کلی میان مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد و به جهت گسترده نشدن حجم نوشته‌ها از ذکر یافته‌های جزئی‌تر پرهیز می‌گردد و تنها به مستندات اصلی که در تشکیل مؤلفه‌ها نقش داشتند، پرداخته می‌شود و در ادامه یافته‌های جزئی نیز، در بیان تفصیلی هر کدام تشریح می‌گردد.

جدول ۲: مؤلفه‌ها و کدگذاری‌های محوری و باز مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا

کدگذاری‌های انتخابی		کدگذاری محوری		کدگذاری باز	
مقوله هسته		مؤلفه‌ها			
پنداره‌زدایی از دنیا	دنیاپنداره‌ها	بزرگ‌پنداری	«و إِذَا جَاءَكَ مِنْ قَبْلِ الرَّغْبَةِ وَ الرَّهْبَةِ فَأَخْبِرْهُ أَنَّ الدُّنْيَا مُفَارَقَةٌ مَتْرُوكَةٌ» (دمشقی، ۱۴۰۸ق، ج ۹، ص ۲۷۰، سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۵۱۳)؛ و هرگاه از در میل و ترس بر تو وارد شد، به او خبر بده که دنیا، جدا شدنی و ترک شدنی است.		
			«مِنْ وَصَايَا لُقْمَانَ لِابْنِهِ: ... اعْلَمْ يَا بُنَيَّ وَ الرُّكُونَ إِلَيْهَا غُرُورٌ»		
			قَالَ لُقْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، لَا تَأْمَنُ الدُّنْيَا وَ الدُّنُوبَ وَ الشَّيْطَانَ فِيهَا (شیخ مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۳۳۷، مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص ۴۲۸ ح ۲۳)؛ لقمان علیه السلام به پسرش گفت: ای پسر! دنیا را جای امنی قرار نده، در حالی که گناهان و شیطان در آن است.		
	نزدیک‌پنداری	همسان‌پنداری	«فِي وَصِيَّةِ لُقْمَانَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، اعْلَمْ أَنَّ الدُّنْيَا قَلِيلٌ، وَ عُمرُكَ مِنْهَا قَلِيلٌ مِنَ قَلِيلِ، وَ يَقَرُّ مِنَ الْقَلِيلِ قَلِيلٌ» (طبرسی، ۱۳۸۵ق، ص ۴۶۱، ح ۱۵۳۷)؛ لقمان در سفارش به پسرش، گفت: «ای پسر! بدان که [متاع] دنیا ناچیز است و عمر تو اندکی از آن ناچیز است، و از آن اندک نیز اندکی مانده است».		
			«وَ أَيْ شَيْءٍ أَقْرَبُ فَلَآخِرَةٍ مِنَ الدُّنْيَا، وَ أَيْ شَيْءٍ أَبْعَدُ فَالْدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ؛ وَ زَدِيكَتَيْنِ شَيْءٍ، آخِرَتِ نَسَبَتْ بِهٖ دُنْيَا سَتِ، وَ دُورَتَيْنِ شَيْءٍ، دُنْيَا نَسَبَتْ بِهٖ آخِرَتِ اسْت.» (بُیَاسْتِ، ۱۴۱۳ق، ص ۳۴۲)		
			«لَإِنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ تَعْمِيهَا تَوَابًا لِلْمُطِيعِينَ، وَ لَمْ يَجْعَلْ تَبْلَاءَهَا عُقُوبَةً لِلْعَاصِينَ؛ چراکه نعمت دنیا را برای فرمان‌برداران، پاداش، و گرفتاری آن را برای نافرمانان، کیفر قرار نداده است.» (دیلمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۰۲)		
دنیاپنداشت	خیر مشروط	گذرگاه جبران فرصت‌ها گذرگاه سعادت‌یابی و آخرت‌گرایی	«مَا أَقْرَبَ الدُّنْيَا مِنَ الدَّهَابِ وَ الشَّيْبِ مِنَ الشَّبَابِ؛ چه نزدیک است دنیا به نابودی، و جوانی به پیری!» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ح ۹۶۸۹)		
			«قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ الدُّنْيَا لَا خَيْرَ فِيهَا إِلَّا لِأَخْدَرِ رَجُلَيْنِ: رَجُلٍ سَبَقَ مِنْهُ عَمَلٌ سَيِّئٌ فَهُوَ خَرِيصٌ عَلَى أَنْ يَتَذَكَّرَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ؛ لِيَغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهٖ سَيِّئَاتِهِ»		
			«وَ رَجُلٍ أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا شَرَفًا وَ ذِكْرًا، فَهُوَ يَلْتَمِسُ شَرَفَ الْآخِرَةِ وَ ذِكْرَهَا» (دیلمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۰۴).		

با توجه به بررسی آیات قرآن و روایات و تمرکز بیشتر در شناسه‌های بازکشف‌شده، این یافته حاصل شد که یک جهان‌بینی خاصی در متون دینی وجود دارد که متفاوت از جهان‌بینی معمول در منابع عمومی روانشناسی است. دین اسلام جهت تأثیرگذاری در جنبه‌های مختلف ابتدا در حوزه‌های مختلف یک جهان‌بینی در شاکله و ذهن آدمی ایجاد می‌کند تا وی را آماده پذیرش مفاهیم مختلف بکند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیان ترکیب مؤلفه‌ها می‌تواند تصویرسازی‌های ساختگی از دنیا که ممکن است برای فرزند ایجاد شده باشد را ابطال نموده و مفهوم واقعی از دنیا را به آنان بشناسانند. حال، مدل پنداره‌زدایی از دنیا از دو مؤلفه اصلی تشکیل شده است: دنیاپنداره‌ها و دنیاپنداشت.

۳-۱. دنیاپنداره‌ها

براساس بررسی روایاتی که مربوط به والدگری بود، دنیاپنداره‌ها را بنابر روش معکوس‌سازی از روش فهم روانشناختی متون دینی (پسندیده، ۱۳۹۸) کشف شده‌اند که شامل موارد زیر بوده و به توضیح آنها نیز می‌پردازیم.

تعلّق‌پذیری به دنیا: یکی از مهمترین پنداره‌های دنیا، وابستگی و مشغول کردن دل به دنیا است. چنانچه حضرت لقمان (علیه السلام) فرزندش را از تعلّق خاطر داشتن به دنیا برحذر می‌دارد^۱ (قمی، ۱۳۸۷ق، ج ۲، ص ۱۶۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۱۲، ح ۲). انسان، درگیر دغدغه‌های ذهنی خویش است. نفس و روان ما، اسیرانی هستند که توسط خود ما محدود شده‌اند. در صورت تمایل به آرامش و آسودگی، ضروری است که نفس و روان خود را از وابستگی‌ها و تعلّقات دنیوی رها سازیم. از این‌رو، حضرت لقمان (علیه السلام) با دو واژهی مُفَارَقَةُ (جداشدنی) و مَتْرُوكَة (ترک‌شدنی) قصد دارد فرزندش را از پنداره‌ی تعلّق به دنیا رهایی دهد. چنانچه می‌فرماید: «يَا بُنَيَّ، إِذَا جَاءَكَ الشَّيْطَانُ ... مِنْ قَبْلِ الرَّغْبَةِ وَ الرَّهْبَةِ فَأَخْبِرْهُ أَنَّ الدُّنْيَا مُفَارَقَةٌ مَتْرُوكَةٌ» فرزندم! هر زمان که تأثیرات منفی (شیطان) از مجرای جاذبه‌های دنیوی و اضطراب‌ها بر تو ظاهر گردید، به خود یادآور بشو که تعلّق به دنیا، امری موقت و ناپایدار است (دمشقی، ۱۴۰۸ق، ج ۹، ص ۲۷۰؛ سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۵۱۳). درحقیقت، دنیا سایه‌ای دست‌نیافتنی است که اگر بایستی، می‌ایستد و اگر دنبالش کنی، دور می‌شود^۲ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ح ۹۸۱۸، لیشی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۸۷، ح ۹۰۲۰) بنابراین، تعلّق داشتن به دنیا تصویری ساختگی دانسته می‌شود.

امن دانستن دنیا: یکی از خطاهای شناختی بنیادین، ایجاد توهم امنیت کاذب در مواجهه با دنیا است. این خطای شناختی، ناشی از سازوکارهای دفاعی روانی و تمایل به نادیده گرفتن واقعیت‌های ناخوشایند است. جَذَابِیَّت‌های سطحی و زودگذر دنیا، با تحریک سیستم پاداش مغز و ایجاد احساس لذت آنی، این توهم را تقویت می‌کنند و وابستگی به آنها، درنهایت، منجر به احساس پوچی و بی‌معنایی می‌شود و این امر، منجر به ایجاد انتظارات کاذب و درنهایت، ناکامی می‌شود^۳ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۵۶، ح ۳۶۸؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳۲، ص ۲۳۳، ح ۱۸۶). چنانچه در سفارش‌های لقمان به پسرش است: بدان که اعتماد به دنیا، فریب است^۴ (ابن مسکویه رازی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۸). چراکه ایشان در روایتی دیگر، امن ندانستن دنیا را به وجود گناهان و شیطان در دنیا، به فرزندش معرفی می‌کند^۵ (شیخ مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۳۳۷، مجلسی، ج ۱۳، ص ۴۲۸، ح ۲۳). از این‌روست، فرزندان باید بدانند که دنیا دامی برای جاهلان^۶ و سرای فریب^۷ و دارای آرایش‌های گمراه‌کننده^۸ معدن شر و محل غرور^۹ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۵). سرای ناکامی‌ها و ناگواری‌ها،^{۱۰} محل لغزش عقل‌ها^{۱۱} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۶، ح ۱۴۲)، دام شیطان و مفسده ایمان^{۱۲} (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۸) است. درحقیقت، حضرت لقمان برای فرزندش، دنیا را به دریایی عمیق تشبیه می‌کند که اگر کشتی اش را در دنیا ایمان، و بادبان آن را توکل بر خدا، و توشه راهش را تقوای خداوند عزّوجلّ^{۱۳} (قمی، ۱۳۸۷ق، ج ۲، ص ۱۶۴، ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۲۸۲، ح ۲۴۵۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۱۱، ح ۲)، و متولّی آن را خرد، و راه‌نمای آن را دانش، و مسافر آن را شکیبایی^{۱۴} (کلینی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۶، ح ۱۲) و پاروهایش را روزه و نماز و زکات^{۱۵} (شیخ مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۳۳۶، مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص ۴۲۷، ح ۲۲) و ذکر «سبحان الله» و «لا اله الا الله»^{۱۶} (طبرانی،

۱. فِيمَا وَعَظَ لُقْمَانُ ابْنَهُ: يَا بُنَيَّ، لَا تَرْتِكَنَّ إِلَى الدُّنْيَا وَلَا تَشْغَلْ قَلْبَكَ بِهَا...
۲. مَثَلُ الدُّنْيَا كَظَلِّكَ إِنْ وَقَفْتَ وَقَفَ وَإِنْ طَلَبْتَهُ بَعَدَ.
۳. إِنَّ الدُّنْيَا حُلُوهٌ خَصْرَةٌ، تَفْتِنُ النَّاسَ بِالسَّهَوَاتِ وَتُزَيِّنُ لَهُمْ بِعَاجِلِهَا، وَيَأْمُرُ اللَّهُ إِنَّهَا لَتَغُرُّ مَنْ أَمَلَهَا وَتُخْلِفُ مَنْ رَجَاهَا.
۴. عَلِمَ يَا بُنَيَّ أَنَّ الْمَقَامَ فِي الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَ الرُّكُونُ إِلَيْهَا غُرُورٌ.
۵. قَالَ لُقْمَانُ (عليه السلام) لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، لَا تَأْمَنَنَّ الدُّنْيَا وَ الدُّنُوبُ وَ الشَّيْطَانُ فِيهَا.
۶. إِنَّمَا الدُّنْيَا شَرٌّ وَقَعَ فِيهِ مَنْ لَا يَعْرِفُهُ.
۷. الدُّنْيَا تُغْوِي.
۸. قَدْ تَزَيَّنَّتِ الدُّنْيَا بِغُرُورِهَا وَ غَرَّتْ بِزِينَتِهَا.
۹. الدُّنْيَا مَعْدِنُ الشَّرِّ وَ مَحَلُّ الْغُرُورِ.
۱۰. إِنَّ الدُّنْيَا تَدْنِي الْأَجَالَ وَ تَبَاعِدُ الْأَمَالَ وَ تَشِيدُ الرِّجَالَ وَ تُغَيِّرُ الْأَحْوَالَ مَنْ غَالِبَهَا غَلِبَتْهُ وَ مَنْ صَارَعََهَا صَرَغَتْهُ.
۱۱. الدُّنْيَا مَضْرَعُ الْعُقُولِ.
۱۲. أَحْذَرِ الدُّنْيَا فَإِنَّهَا شَبَكَةُ الشَّيْطَانِ وَ مَفْسَدَةُ الْإِيمَانِ.
۱۳. فِيمَا وَعَظَ لُقْمَانُ ابْنَهُ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ الدُّنْيَا بَحْرٌ عَمِيقٌ، قَدْ هَلَكَ فِيهَا عَالَمٌ كَثِيرٌ، فَاجْعَلْ سَفِينَتَكَ فِيهَا الْإِيمَانَ، وَ اجْعَلْ شِرَاعَهَا التَّوَكُّلَ، وَ اجْعَلْ زَادَكَ فِيهَا تَقْوَى اللَّهِ، فَإِنْ نَجَوْتَ فَبِرَحْمَةِ اللَّهِ، وَ إِنْ هَلَكْتَ فَبِدُنُوبِكَ.
۱۴. إِنَّ لُقْمَانَ قَالَ لِابْنِهِ: ... يَا بُنَيَّ، إِنَّ الدُّنْيَا بَحْرٌ عَمِيقٌ، قَدْ غَرِقَ فِيهَا عَالَمٌ كَثِيرٌ، فَلْتَكُنْ سَفِينَتُكَ فِيهَا تَقْوَى اللَّهِ، وَ حَشْوُهَا الْإِيمَانَ، وَ شِرَاعُهَا التَّوَكُّلَ، وَ قِيَمُهَا الْعَقْلَ، وَ دَلِيلُهَا الْعِلْمَ، وَ سُكَّانُهَا الصَّبْرَ.
۱۵. فِيمَا قَالَ لُقْمَانُ (عليه السلام) لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ الدُّنْيَا بَحْرٌ عَمِيقٌ ... يَا بُنَيَّ، السَّفِينَةُ إِيْمَانٌ، وَ شِرَاعُهَا التَّوَكُّلُ، وَ سُكَّانُهَا الصَّبْرُ، وَ مَجَادِفُهَا الصَّوْمُ وَ الصَّلَاةُ وَ الزَّكَاةُ. يَا بُنَيَّ، مَنْ رَكِبَ الْبَحْرَ مِنْ غَيْرِ سَفِينَةٍ غَرِقَ.
۱۶. وَ مَجَادِفُهَا التَّسْبِيحُ وَ التَّهْلِيلُ، وَ لَعَلَّكَ أَنْ تَنْجُو وَ مَا أَرَاكَ بِنَاجٍ.

۱۴۱۳ق، ص ۴۹۳، ح ۱۷۳۷) قرار ندهد، در آن هلاک خواهد شد. پس اینکه فرزند دنیا را مکان و محلی امن بداند، می‌تواند آسیب‌زا باشد و امن و امان دانستن دنیا از بازتاب‌های ذهنی و غیرواقعی است که به اذهان انسان خطور می‌کند.

بزرگ‌پنداری: سوگیری شناختی در ارزیابی دنیا، منجر به تصوّر بیش از حد از مزایای آن می‌شود. این تصوّر، با واقع‌بینی فاصله دارد. قرآن کریم می‌گوید: ارزش دنیوی محدود است، درحالی‌که پاداش‌های معنوی برای افراد با خودکنترلی بالا، ارجحیت دارد؛ «قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى» (نساء، ۷۷). بر همین اساس، تمرکز صرف بر لذت‌های آنی، رفتاری ناکارآمد تلقی می‌شود و می‌فرماید: «وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ» (رعد، ۲۶؛ نهج البلاغة، خطبه ۱۱۳؛ تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ح ۲۶۱۰)؛^۱ اولویت آنان، کامیابی‌های دنیوی است و از ارزش‌های پایدار غافلند.

با توجه به فهم دقیق از متون، آنچه بر سعادت و نیکبختی انسان تأثیرگذار است، نه لزوماً ماهیت عینی پدیده‌ها، بلکه برداشت و تفسیر ذهنی انسان از آنهاست. یعنی شناخت‌ها و باورهای فردی نقش کلیدی در شکل‌دهی به تجربه‌های زیستی و در نتیجه، در دستیابی به سعادت دارند. درواقع، مهم این نیست که آن شیء، کوچک است یا بزرگ؛ مهم، این است که ما آن را کوچک بدانیم یا بزرگ. به نظر می‌رسد، حضرت لقمان (علیه السلام) نیز نسبت به تصوّرات فرزندش در برابر دنیا نگران است و یکی از واقعیت‌های دنیا را خاطرنشان می‌کند که مبدا دنیا را بزرگ بیندارد، می‌فرماید: «يَا بُنَيَّ، اَعْلَمْ أَنَّ الدُّنْيَا قَلِيلٌ، وَعُمُرُكَ مِنْهَا قَلِيلٌ مِنَ الْقَلِيلِ قَلِيلٌ، وَبَقَاؤُكَ مِنَ الْقَلِيلِ قَلِيلٌ؛ فرزندم، درک کن که تعلّقات دنیوی موقتی و عمر تو فرصتی کوتاه در این دنیای گذراست که به سرعت سپری می‌شود». (طبرسی، ۱۳۸۵ق، ص ۴۶۱ ح ۱۵۳۷) همچنین توجه فرزند را به اندک بودن اقامت در دنیا جلب می‌کند، و می‌فرماید: «اعْلَمْ يَا بُنَيَّ أَنَّ الْمَقَامَ فِي الدُّنْيَا قَلِيلٌ؛ ای پسر! بدان که اقامت در دنیا، اندک است» (ابن مسکویه رازی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۸). از این روست که حضرت لقمان با بیانی دیگر به کوچکی و پستی دنیا خاطرنشان می‌کند و می‌فرماید: «فَإِنَّكَ لَمْ تَخْلُقْ لَهَا، وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا أَهْوَنَ عَلَيْهِ مِنْهَا؛ تو برای آن، آفریده نشده‌ای و خداوند عزوجل هیچ آفریده‌ای پست‌تر از آن نیافریده است» (دیلمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۰۲؛ قمی، ۱۳۸۷ق، ج ۲، ص ۱۶۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص ۴۱۲، ح ۲).

نزدیک‌پنداری: گاهی فرزندان به خاطر مشغولیت، غفلت و قرار داشتن و زندگی کردن در آن، به نظر می‌رسد که دنیا نزدیک بوده است و آخرت را در نظر انسان دور می‌پندارند. حال آنکه این مسئله را حضرت لقمان به‌خوبی برای فرزندش روشن می‌کند که مبدا تصوّر کند که دنیا را نسبت به آخرت نزدیک بیندارد، می‌فرماید: «وَأَيُّ شَيْءٍ أَقْرَبُ فَالْآخِرَةُ مِنَ الدُّنْيَا، وَأَيُّ شَيْءٍ أَبْعَدُ فَالدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ؛ و نزدیکترین چیز، آخرت نسبت به دنیا است و دورترین چیز، دنیا نسبت به آخرت است» (بُستی، ۱۴۱۳ق، ص ۳۴۲). حضرت لقمان در روایتی دیگر، عدم نزدیک‌پنداری دنیا را این‌گونه تشریح می‌کند که ادراک این مسئله را راحت‌تر می‌کند، می‌فرماید: «يَا بُنَيَّ، إِنَّكَ مُنْذُ سَقَطْتَ إِلَى الدُّنْيَا اسْتَدْبَرْتَ وَ اسْتَقْبَلْتَ الْآخِرَةَ، فَدَارَ أَنْتَ إِلَيْهَا تَسِيرٌ أَقْرَبُ إِلَيْكَ مِنْ دَارِ أَنْتَ مِنْهَا مُتَبَاعِدٌ؛ و این بیانگر این مطلب است که از زمان تولد، فرآیند تحوّل روانی به‌سوی پذیرش مرگ و جدایی از دنیا آغاز می‌شود».

همسان‌پنداری: یکی دیگر از خطاهای ادراکی از دنیا چنین است که تصوّر می‌شود دنیا محلی است که جزای انسان چه پاداش و چه کیفر به‌صورت کامل محقق می‌شود. درحالی‌که دنیا، عرصه تغییرات و آسیب‌پذیری است؛ لذت و رنج، خوشبختی و ناکامی، اوج و فرود، تجربیاتی ناهمگون‌اند^۲ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ح ۳۴۸۰؛ لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۵۱، ح ۳۳۱۳). در اصل دنیا جایی نیست که اعمال در آن به‌صورت کامل پاداش یا کیفر داده شود و دنیا شأنیت همسانی بین اجر و عمل را ندارد و تصوّر اینکه انسان جزایش را در این دنیا کامل می‌بیند، تصوّری غیرواقعی است. این تصوّر به این خاطر شکل می‌گیرد که انسان از آخرت غفلت می‌کند و برای لحظاتی دنیا را از آخرت جدا می‌بیند و دچار همسان‌پنداری بین اجر و عمل می‌گردد. از این‌رو حضرت لقمان این خطای ادراکی مهم را از فرزندش دور می‌سازد و می‌فرماید: «لَأَنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ نَعِيمَهَا ثَوَابًا لِلْمُطِيعِينَ، وَلَمْ يَجْعَلْ بَلَاءَهَا عُقُوبَةً لِلْعَاصِينَ؛ چراکه نعمت دنیا را برای فرمان‌برداران، پاداش، و گرفتاری آن را برای نافرمانان، کیفر قرار نداده است» (قمی، ۱۳۸۷ق، ج ۲، ص ۱۶۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص ۴۱۲، ح ۲؛ دیلمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۰۲).

۱. امام علی (علیه السلام) نیز می‌فرماید: «مَا بِالْأَلَمِ تَفْرَحُونَ بِالسَّيْرِ مِنَ الدُّنْيَا تَدْرِكُونَهُ وَ لَا يَحْزَنُكُمْ الْكَثِيرُ مِنَ الْآخِرَةِ تُحْرِمُونَهُ».
 ۲. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ خَبَالٍ وَ زَوَالٍ وَ اتِّقَالٍ، لَا تُسَاوِي لَدَائِهَا تَغْيِصُهَا، وَ لَا تَقِي سُعُودَهَا يَنْحُوسُهَا، وَ لَا يَقُومُ صُعُودُهَا بِهَبُوطِهَا.

پایدار دانستن دنیا: یکی از مهمترین مسائل درباره دنیا، شناخت از «پایداری» و «ناپایداری» بودن آن است. امیرالمومنین علی (علیه السلام) در روایتی می‌فرمایند: «ما أَقْرَبَ الدُّنْيَا مِنَ الذَّهَابِ وَالشَّيْبِ مِنَ الشَّبَابِ؛ چه نزدیک است دنیا به نابودی، و جوانی به پیری!» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ج ۹۶۸۹). به نظر می‌رسد تصوّر افراد از دنیا، به پایدار دانستن آن بوده که حضرت با واژه‌ی «ذَّهَاب» و بیان تمثیل، قصد تصریح این مطلب را داشتند که دنیا را پایدار ندانند و پایداری دنیا از تصوّرات از خود ساخته است. حال، اگر والدین نیز چنین تصوّری از دنیا را داشته باشند، در متن والدگری‌شان مشاهده خواهد شد و یکی از دنیاپندارهایی است که در نظام ادراکی فرزند شکل می‌گیرد.

دنیاپنداشت: در آموزه‌های اسلامی، هدف از خلقت انسان، عبادت و بندگی خداوند است. دنیا به‌عنوان فرصتی برای انجام اعمال صالح و کسب آمادگی برای آخرت تلقی می‌شود. به تعبیر دیگر، زندگی دنیوی، فرصتی است برای کسب توشه و سرمایه معنوی جهت بهره‌مندی از نعمت‌های اخروی^۱ (حاکم نیشابوری، ۱۴۱۱ق، ج ۴، ص ۳۴۸، ح ۷۸۷۰). از این رو، باید از دنیا به‌عنوان مرکبی نیکو برای فرزند شناخته شود که به‌وسیله آن به‌خوبی برسد و از بدی نیز بَرَهَد^۲ (دیلمی، بی‌تا، ص ۳۳۵؛ دیلمی، ۱۴۱۲ق، ص ۱۷۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۷، ص ۱۷۸، ح ۱۰). چراکه دنیا منزلگاه راستی و صداقت، سکونتگاه عافیت، سرای ثروت برای کسی که توشه بگیرد، و عبادتگاه پیامبران خداست که از دنیا می‌توان رحمت کسب کرد و از آن، بهشت را سود برد. حتی دنیا، با رویدادهای تلخ و شیرین خود، پیوسته به انسان یادآور گذرا بودن حیات و لزوم آمادگی برای آخرت است. و جدایی خویش را اعلام کرده و رفتش را جار زده و خبر مرگ و زوال خویش را داده است. بلاها و مصیبت‌ها، تلنگری هستند برای توجّه به امور معنوی و سعادت اخروی، و نعمت‌ها و لذّت‌های دنیوی نیز، به‌عنوان آزمونی برای سنجش میزان ایمان و شکرگزاری انسان به‌شمار می‌آیند و این وضعیتی روشن از دنیاست. درحالی‌که برخی در هنگام پشیمانی، دنیا را نکوهش می‌کنند، در صورتی‌که دنیا به همه آنها خدمت کرد و با صداقت برخورد کرد و ناپایداری و نقائصش را اعلام داشت^۳ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۱۸۶). بنابراین، وظیفه سنگینی که برعهده والدین وجود دارد این است که وضعیت و ویژگی و خصوصیات دنیا را به فرزندان بشناسانند. چون در فرهنگ اسلامی، زندگی دنیا، مزرعه آخرت دانسته شده است^۴ (حمدان، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۳؛ ابن‌ابی‌جمهور، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۲۶۷، ح ۶۶؛ غزالی، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۳۱) و دنیا، تجارت‌خانه‌ای است که سود یا زیان آن، در آخرت معلوم می‌شود^۵ (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۸۵ق، ج ۱۶، ص ۱۳۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳۳، ص ۸۵، ح ۴۰۰). این نشان می‌دهد که مشکلات و سختی‌های زندگی، اگرچه ناخوشایند هستند، اما می‌توانند به‌عنوان محرک‌هایی برای رشد و ارتقای فردی عمل کنند. این چالش‌ها، فرصتی برای شناخت پتانسیل‌های نهفته در درون انسان و تقویت روحیه مقاومت و پایداری او فراهم می‌آورند. این موضوعی اساسی است که باید به فرزندان انتقال پیدا کند. همان‌طور که در بیانات حضرت لقمان به فرزندش در انتقال دادن چنین مفهومی موج می‌زند. با این وصف، دانسته می‌شود یکی از الگوهای والدگری معنوی خداسو که برعهده والدین می‌باشد، واقعیت‌شناسی دنیا به فرزندانشان است. همان‌طور که حضرت لقمان (علیه السلام) این مسئله‌ی مهم را به‌خوبی برای فرزندش روشن کرده است که بیانگر این مطلب است که در این دنیا دو گروه از افراد، بالقوه از تجربیات خود بهره می‌برند: نخست، افرادی که با تجربه رفتارهای نامطلوب گذشته، انگیزه جبران و اصلاح پیدا می‌کنند و این

۱. نَعِمَتِ الدَّارِ الدُّنْيَا لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا لِأَخْرَجَتْهُ حَتَّى يَرْضَى رَبَّهُ، وَبِشَسِّ الدَّارِ لِمَنْ صَدَّقَتْهُ عَنْ آخِرَتِهِ وَقَصُرَتْ بِهِ عَنْ رِضَاءِ رَبِّهِ، وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: فَحَيَّ اللَّهُ الدُّنْيَا، قَالَتْ الدُّنْيَا: فَحَيَّ اللَّهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.

۲. لَا تَسْبُوا الدُّنْيَا؛ فَنَعِمَتِ مَطِيَّةُ الْمُؤْمِنِ، فَعَلَيْهَا يَبْلُغُ الْخَيْرَ، وَبِهَا يَنْجُو مِنَ الشَّرِّ. إِنَّهُ إِذَا قَالَ الْعَبْدُ: لَعَنَ اللَّهُ الدُّنْيَا، قَالَتْ الدُّنْيَا: لَعَنَ اللَّهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.

۳. تحف العقول، به نقل از جابر بن عبد الله انصاری: كُنَّا مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) بِالْبَصْرَةِ فَلَمَّا فَرَعَ مِنْ قِتَالِ مَنْ قَاتَلَهُ أَشْرَفَ عَلَيْنَا مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ، فَقَالَ: مَا أَنتُمْ فِيهِ؟ فَقُلْنَا: فِي دَمِ الدُّنْيَا. فَقَالَ: عَلَامَ تَدُمُّ الدُّنْيَا يَا جَابِرُ؟ ثُمَّ حَمَدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَقَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَمَا بَالُ أَقْوَامٍ يَدْمُونَ الدُّنْيَا، ائْتَحَلُوا الرُّهْدَ فِيهَا؟ الدُّنْيَا مَنَزَلُ صَدَقِ لِمَنْ صَدَّقَهَا، وَمَسْكَنُ عَافِيَةٍ لِمَنْ فَهَمَ عَنْهَا، وَدَارُ غِنَى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا، مَسْجِدُ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ، وَمِهْطُ وَحْيِهِ، وَمُصَلَى مَلَائِكَتِهِ، وَمَسْكَنُ أَجَائِزِهِ، وَمَتَجَرُّ أَوْلِيَائِهِ؛ اكْتَسَبُوا فِيهَا الرَّحْمَةَ، وَرَبِحُوا مِنْهَا الْحَيَّةَ، فَمَنْ ذَا يَدُمُّ الدُّنْيَا يَا جَابِرُ؟ وَقَدْ أَذْنَتْ بَيْنِيهَا، وَنَادَتْ بِانْقِطَاعِهَا، وَنَعَتْ نَفْسَهَا بِالزَّوَالِ، وَمَثَلَتْ بِلِيلَانِهَا الْبَلَاءَ، وَسَوَّقَتْ بِسُرُورِهَا إِلَى السُّرُورِ، وَرَاحَتْ بِفَجِيعَةٍ، وَابْتَكُرَتْ بِنِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ؛ تَرَهَّبُوا وَتَرَهَّبُوا، يَدُمُّهَا قَوْمٌ عِنْدَ الدَّامَةِ، خَدَمَتْهُمْ جَمِيعًا فَصَدَّقَتْهُمْ، وَذَكَرَتْهُمْ فَذَكَرُوا، وَوَعَدَتْهُمْ فَأَنَعَطُوا، وَخَوَّفَتْهُمْ فَخَافُوا، وَسَوَّقَتْهُمْ فَاسْتَقَوْا.

۴. الدُّنْيَا مَرْزَعَةُ الْآخِرَةِ.

۵. امام علی (علیه السلام) در نامه‌اش به معاویه: إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ تِجَارَةٍ، وَرَبِحُهَا أَوْ خُسْرُهَا الْآخِرَةُ، فَالْسَّعِيدُ مَنْ كَانَتْ بِضَاعَتُهُ فِيهَا الْأَعْمَالُ الصَّالِحَةَ، وَمَنْ رَأَى الدُّنْيَا بَعِيْنَهَا وَقَدَّرَهَا بِقَدَرِهَا.

تلاش، به کاهش احساس گناه و بهبود خودنگاره‌شان منجر می‌شود. دوم، کسانی که از موقعیت و جایگاه اجتماعی برخوردارند و با تمرکز بر ارزش‌های معنوی، به رشد و تعالی روانی خود می‌پردازند^۱ (دیلمی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۰۴).

درحقیقت حضرت لقمان، به صورت مشروط دنیا را خیر معرفی می‌کند که هرکدام از شروط بیانگر این مطلب است که دنیا نمی‌تواند از آخرت جدا باشد و تا زمانی که انسان این همبستگی را مورد توجه قرار دهد، خیر بودن دنیا محرز می‌شود. با توجه به روایت فوق شرط اول بیانگر این مطلب است که دنیا گذرگاه جبران فرصت‌های ازدست‌رفته است که با اعمال نیک و عمل صالح، بدی‌ها را جبران نماید و شرط دوم بیانگر این است که دنیا گذرگاه سعادت‌یابی و آخرت‌گرایی است. موضوع مشترکی که در این دو شرط وجود دارد جداناپذیری دنیا از آخرت است که با اجرای شرط اول فرزند به خط تعادل برمی‌گردد و با اجرای شرط دوم فرزند در مسیر تعالی قرار می‌گیرد. این‌گونه که با اجرای این دو شرط در بستر دنیا به جلب رضایت خداوند جل جلاله مشغول می‌شود که خوشبختی دنیا در آن است^۲ (حلی، ۱۴۰۹، ص ۳۰۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۳۳، ح ۲۷). چراکه در این صورت برای سرای آخرتش از دنیا توشه گرفته است^۳ (الحمدان، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۳۱). همان‌طور که حضرت لقمان (علیه السلام) به فرزندش خطاب می‌کند که دنیایت را به آخرت بفروش تا در هر دو، سود کنی^۴ (الحمدان، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۳۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۲۲، ح ۱۷) و دنیا را زندان خود قرار بده تا آخرت، بهشت تو باشد^۵ (شیخ مفید، ۱۴۱۴، ص ۳۳۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۲۷، ح ۲۲). اما وقتی فرد در مظاهر دنیوی غرق شود، از خود واقعی و اهداف والاتر بیگانه می‌شود. چراکه تمرکز صرف بر لذت‌های دنیوی، مانع دستیابی به رضایت عمیق و پایدار درونی می‌شود^۶ (حاکم نیشابوری، ۱۴۱۱، ج ۴، ص ۳۴۸، ح ۷۸۷۰).

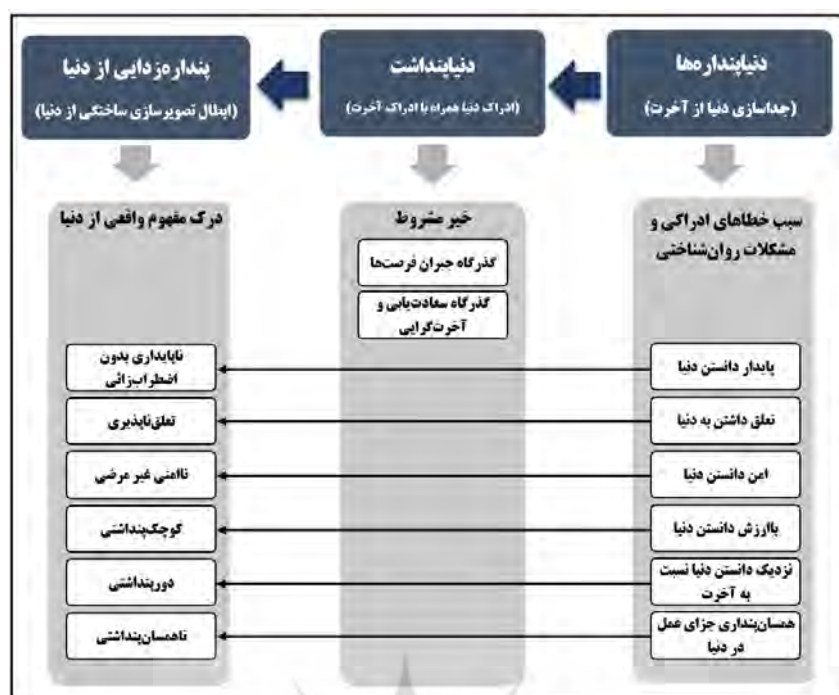
۳-۲. پنداره‌زدایی از دنیا

مطالعه متون دینی نشان می‌دهد که واقع‌گرا بودن یا واقع‌گرا نبودن آن در احساس کامیابی و رضامندی از دنیا روشن است و شناخت انسان از دنیا، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت زندگی او دارد. شناخت صحیح و واقع‌بینانه از دنیا، به انسان کمک می‌کند تا جایگاه واقعی خود را در هستی بشناسد و به سعادت واقعی دست یابد. در مقابل، تصوّر نادرست از دنیا، منجر به وابستگی بیش از حد به آن و تعلّق خاطر به امور مادی می‌شود و آن را بسیار بزرگ و پایدار می‌بیند و آن را مکانی امن می‌پندارد به‌طوری که جزای اعمال را در همین دنیا تصوّر می‌کند که اینها تصویرسازی ساختگی از دنیا و غیرواقعی هستند. درنتیجه، احساس رضایت و آرامش را از انسان سلب می‌کند.

چراکه دنیا را از آخرت جدا در نظر گرفته است. اما ادراک دنیا به‌همراه ادراک آخرت، فرد نسبت به دنیا شناخت واقع‌گرا پیدا می‌کند. یعنی اگر در عین اینکه در بستر دنیا زندگی می‌کند، آن را گذرگاه جبران و توشه آخرت (آخرت‌گرایی) درک نماید، مفهومی واقعی از دنیا را پنداشته است و اینگونه پنداره‌زدایی از دنیا محقق می‌شود.

شکل ۱ گویای تبدیل پنداره‌های دنیا به پنداشت از دنیا است که درنهایت پنداره‌زدایی محقق می‌شود که تحت عنوان مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو نشان می‌دهد.

۱. یا بُنّی، إِنَّ الدُّنْيَا لَا خَيْرَ فِيهَا إِلَّا لِأَحَدٍ رَجُلَيْنِ: رَجُلٌ سَبَقَ مِنْهُ عَمَلٌ سَيِّئٌ فَهُوَ حَرِيصٌ عَلَى أَنْ يَتَذَكَّرَكَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ؛ لِيَغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ سَيِّئَاتِهِ، وَ رَجُلٌ أُعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا شَرَفًا وَ ذِكْرًا، فَهُوَ يَلْتَمِسُ شَرَفَ الْآخِرَةِ وَ ذِكْرَهَا.
۲. فَقَالَ لَوْلَا ذَٰلِكَ: تَرَى فِي تَحْصِيلِ رِضَاهُمْ حِيلَةً لِمُحْتَالٍ؟ فَلَا تَلْتَفِتْ إِلَيْهِمْ، وَ اشْتَغِلْ بِرِضَا اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ، فَفِيهِ شُغْلٌ شَاغِلٌ، وَ سَعَادَةٌ، وَ إِقْبَالٌ فِي الدُّنْيَا وَ يَوْمَ الْحِسَابِ وَ السُّؤَالِ.
۳. لِيَتَزَوَّدَ الْعَبْدُ مِنْ دُنْيَا لآخِرَتِهِ، وَ مِنْ حَيَاتِهِ لِمَوْتِهِ، وَ مِنْ شَبَابِهِ لِهَرَمِهِ، فَإِنَّ الدُّنْيَا خُلِقَتْ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ خُلِقْتُمْ لِلْآخِرَةِ.
۴. قَالَ لِقَمَانَ (عليه السلام) لِابْنِهِ: يَا بُنّی، بَعْ دُنْيَاكَ بِآخِرَتِكَ تَرْبِحَهُمَا جَمِيعًا.
۵. يَا بُنّی، اجْعَلِ الدُّنْيَا سِجْنَكَ فَتَكُونَ الْآخِرَةُ جَنَّتَكَ.
۶. نَعِمْتَ الدَّارُ الدُّنْيَا لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا لِآخِرَتِهِ حَتَّى يَرْضَى رَبَّهُ، وَ يَسْتِ الدَّارُ لِمَنْ صَدَّقَتْهُ عَنْ آخِرَتِهِ وَ قَصُرَتْ بِهِ عَنْ رِضَاءِ رَبِّهِ، وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: فَتَحَ اللَّهُ الدُّنْيَا، قَالَتْ الدُّنْيَا: فَتَحَ اللَّهُ أَعْصَانَا لِزَبْنِهِ.

شکل ۱: مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو

۳-۳. بررسی روایی محتوای مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا

به منظور بررسی روایی مدل مفهومی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو، طی تهیه فرمی از ۳ کارشناس خبره روان‌شناسی درخواست شد نظرات خود را درباره (۱) میزان مطابقت هریک از مفاهیم با گزاره‌های دینی که شاخص روایی محتوا (CVI) و (۲) میزان ضرورت مؤلفه‌ها برای مفهوم که نسبت روایی محتوا (CVR) را نشان می‌دهد، بیان کنند. نتایج حاصل از میزان مطابقت مقوله با مستندات با شاخص روایی محتوا (CVI) و میزان ضروری بودن مقوله با محاسبه و تحلیل نسبت روایی محتوای (CVR) مفهوم‌شناسی پنداره‌زدایی از دنیا در والدگری معنوی خداسو بررسی شد؛ که این نسبت، برای تمام مؤلفه‌های مدل مفهومی، بالاتر از حداقل میزان لازم، یعنی ۰/۹۹ است؛ که روایی مطابقت مقوله با مستندات و میزان ضروری بودن مؤلفه‌ها برابر با ۱ است. از اینرو، نشان می‌دهد که مؤلفه‌ها، براساس داوری کارشناسان مناسب‌اند و نشان از روایی لازم برای آن مفهوم را نیز دارد.

۴. نتیجه‌گیری

در اندیشه اسلامی، مفهوم دنیا ابعاد گوناگونی دارد که هم جنبه‌های هستی‌شناختی (مرتبه وجودی) و هم جنبه‌های روانشناختی (آزمون و چالش) را شامل می‌شود.

۱. مرتبه وجودی (هستی‌شناسی): از دیدگاه اسلامی، هستی دارای مراتب مختلفی است. دنیا به عنوان «عالم ناسوت» یا «عالم ماده» پایین‌ترین مرتبه این سلسله‌مراتب در نظر گرفته می‌شود. این بدان معنا نیست که دنیا بی‌ارزش یا شر است، بلکه به این معناست که در مقایسه با عوالم بالاتر (مانند عالم ملکوت)، محدودتر و متغیرتر است.

۲. سرای فانی و گذرا (زمان و تغییر): یکی از ویژگی‌های مهم دنیا، فناپذیری و گذرایی آن است. در مقابل، عالم آخرت به عنوان سرای جاودانگی توصیف می‌شود. این مفهوم با درک ما از زمان و تغییر در جهان فیزیکی همخوانی دارد. همه‌چیز در دنیا در معرض تغییر و زوال است؛ از پدیده‌های طبیعی گرفته تا زندگی انسان. این آگاهی از گذرایی دنیا، از دیدگاه روانشناسی، می‌تواند دو اثر متضاد داشته باشد: ≠ اضطراب و ناامیدی: اگر فرد فقط بر جنبه فناپذیر دنیا تمرکز کند، ممکن است دچار احساس پوچی و بی‌معنایی شود.

≠ معناداری و قدردانی: درک گذرایی زندگی می‌تواند به انسان کمک کند تا لحظات زندگی را قدر بدانند، بر ارزش‌های معنوی تمرکز کند و برای زندگی پس از مرگ آماده شود.

۳. آمیختگی با شدائد و مشکلات (آزمون و چالش)

در اندیشه اسلامی، دنیا به‌عنوان «دَارُ الْآبِتَاء» یا «سرای آزمون» نیز شناخته می‌شود. این بدان معناست که زندگی در دنیا با چالش‌ها، سختی‌ها و مشکلاتی همراه است که به‌عنوان آزمونی برای انسان در نظر گرفته می‌شوند. این آزمون‌ها می‌توانند جنبه‌های مختلفی داشته باشند، از جمله:

≠ آزمون صبر و استقامت: مواجهه با مشکلات و سختی‌ها می‌تواند صبر و استقامت انسان را بیازماید.

≠ آزمون شکرگزاری: در شرایط نعمت و رفاه، انسان در معرض آزمون شکرگزاری قرار می‌گیرد.

≠ آزمون انتخاب: انسان در طول زندگی با انتخاب‌های مختلفی روبرو می‌شود که درستی یا نادرستی آنها، او را در مسیر رشد یا سقوط قرار می‌دهد.

از دیدگاه روانشناسی، مواجهه با چالش‌ها و سختی‌ها می‌تواند منجر به رشد و تکامل شخصیت شود. نظریه‌هایی مانند «نظریه تاب‌آوری» بر اهمیت مواجهه سازنده با مشکلات و تبدیل آنها به فرصت‌هایی برای یادگیری و رشد تأکید دارند.

۴. آغاز با درد و رنج و ادامه با گرفتاری‌ها (چرخه زندگی و چالش‌های رشدی): توصیف دنیا به‌عنوان سرای که با درد و رنج آغاز می‌شود و با گرفتاری‌ها ادامه می‌یابد، می‌تواند به چرخه زندگی انسان و چالش‌های رشدی آن اشاره داشته باشد. از دیدگاه روانشناسی رشدی، هر مرحله از زندگی با چالش‌ها و وظایف خاص خود همراه است. تولد، کودکی، نوجوانی، بزرگسالی و پیری هر کدام با مسائل و مشکلاتی روبرو هستند که انسان باید با آنها سازگار شود^۱ (بلد، ۴).

حال، با توجه به معیار پیش گفته، که باید به امور پایدار دل بست، اما انسان به امور ناپایدار دل می‌بندد، می‌توان نتیجه گرفت که برای تغییر رغبت باید الگوی توجه انسان را نسبت به دنیا به الگوی «ناپایداری»، «تعلق‌ناپذیری»، «ناامنی غیر مرضی»، «کوچک‌پنداشتی»، «دورپنداشتی»، «ناهمسان‌پنداشتی جزای عمل» و «پیامد آینده» بازگرداند. اگر انسان به ناپایداری دنیا و پاداش اخروی توجه کند، دیدگاهش عوض شده، از دلبستگی به دنیا به دلبستگی به آخرت یعنی از «رغبت به دنیا و زهد به آخرت» به «رغبت به آخرت و زهد به دنیا» تغییر می‌یابد (پسندیده، ۱۳۹۲). به عبارت دیگر، با توجه به ناپایداری ذاتی امور دنیوی، برای تغییر رغبت انسان از دنیا به آخرت، باید الگوی توجه فرزند را از امور فانی به سوی امور ابدی تغییر داد. این تغییر، مستلزم آن است که فرزند، دنیا را به‌عنوان مکانی ناپایدار، ناامن و گذرا تلقی کرده و ارزش واقعی را در آخرت جستجو نماید و این جز از راه شناخت، معرفت و یقین به دست نمی‌آید. حال، متون دینی برای رفع این مشکل به شناساندن و درک واقعی از دنیا به فرزندان پرداخته است.

هنگامی که داده‌ها و اطلاعات از پنداره‌ها خارج و فرزند از دنیا مفهوم واقعی را بیندارد، درحقیقت فرزند از تعادل هیجانی-معنوی برخوردار خواهد شد که نهایت در مسیر سلامت معنوی قرا گرفته و به مقصود تعالی نائل می‌گردد. خاستگاه این مسئله با والدگری معنوی خداسو است که ازسوی تربیت والدین با فعالسازی خرد صورت می‌گیرد و فرزند در یک تنظیم هیجانی-معنوی که ویژگی تعادل‌یافتگی را دارد، قرار می‌گیرد. تعادل هیجانی-معنوی به این منظور است که با وجود داشتن تمام خوبی‌ها هنوز از عذاب خداوند در هراس است و با داشتن تمام بدی‌ها به رحمت خداوند متعال امید دارد. به عبارت دیگر، فرزند با امید داشتن به رحمت الهی از خداوند نافرمانی نمی‌کند و با وجود بدی‌هایی که دارد از رحمت الهی ناامید نمی‌گردد^۲ (بیهقی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۸، ح ۱۰۴۵؛ سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۵۲۰). چنانچه حضرت لقمان به پسرش موعظه کرد: «ای پسر! از خدا چنان بترس که اگر قیامت را با همه خوبی‌های انس و جن دریابی، باز هم بهراسی که خداوند عذابت کند. و به خدا چنان امیدوار باش که اگر قیامت را با همه بدی‌های انس و جن دریابی، امیدوار باشی که خداوند تو را بیامرزد». اما این سؤال مطرح می‌شود که چگونه انسان می‌تواند چنین باشد، درحالی‌که تنها یک قلب دارد؟ پاسخ این پرسش را

۱. لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ.

۲. قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ يَا بُنَيَّ، ارْجُ اللَّهَ رَجَاءً لَا يَجُرُّكَ عَلَى مَعْصِيَتِهِ وَخَفِ اللَّهَ خَوْفًا لَا يُؤْسِكُ مِنْ رَحْمَتِهِ.

حضرت لقمان چنین می‌فرماید: اگر قلب مؤمن بیرون آورده و پاره شود، دو نور در آن دریافت می‌گردد: نوری برای خوف و نوری برای رجا، که اگر وزن شوند، هیچ یک دزه‌ای بر دیگری ترجیح نخواهد داشت^۱ (قمی، ۱۳۸۷ق، ج ۲، ص ۱۶۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۳، ص ۴۱۲، ح ۲). تعادل هیجانی - معنوی بر لبه‌ی دو تیغه‌ی خوف از عذاب الهی در صورت داشتن تمام خوبی‌ها و امید به رحمت الهی در صورت داشتن تمام بدی‌ها قرار دارد.

رابطه تعادل هیجانی - معنوی با خرد (مرتبط با عقل خداسو) از این جهت است، همان‌طور که عقل همانند نوری در درون قلب است، خوف و رجاء نیز دو نوری است که در درون قلب قرار دارند. پس می‌توان نتیجه گرفت، بین عقل، و خوف و رجاء ارتباط و همخوانی بوده و با واسطه‌ی چنین معرفت‌پنداشتی (خوف و رجاء) آن تعادل اولیه‌ای که خداوند در انسان‌ها قرار داده است، می‌توان حفظ نمود و فرد در یک سطحی از تعادل هیجانی - معنوی قرار می‌گیرد و با صدر تعدیل‌گر ارتباط مثبتی را به‌دست می‌آورد و فضای روانی فرد را برای مرحله‌ی تدارک عمل صالح، مهیا می‌نماید.

هنگامی که فرزندان از تعادل هیجانی - معنوی برخوردار باشد، عمل فرزند از شش ویژگی که حضرت لقمان مطرح نموده، خارج نیست. ویژگی‌هایی که دانش اولین و آخرین، در آنها گرد آمده است. آنها عبارتند از این است که:

- ۱- عملش طوری نیست که دلش به دنیا مشغول گردد؛
- ۲- عملش تلاش برای آخرت است؛
- ۳- عملش برای اطاعت از خداوند متعال است تا فرد عمر دارد نیازمند و فقیر است؛
- ۴- عملش تلاش برای رهایی از آتش است؛
- ۵- عملش به دور از ارتکاب گناه است. چراکه آدمی طاقت مقاومت در برابر آتش را ندارد؛
- ۶- با عملش نافرمانی خداوند متعال را نمی‌کند. چراکه نمی‌تواند به‌گونه‌ای عمل نماید که خداوند نظاره‌گر نباشد^۲ (مشکینی، ۱۴۰۶ق، ص ۳۰۲).

براساس روایاتی که مطرح شد، برای دستیابی به دنیاپنداشت و اطلاعات واقعی از دنیا، به برگزاری گفتمان خانگی درخصوص بیان ماهیت دنیا و دنیای مذموم و ممدوح تلاش نمود. پس، برای جلوگیری از شکل‌گیری دنیاپنداره‌ها در فرزند، لازم است نسبت به بیان مفهوم واقعی از دنیا چه در عمل و چه در گفتار که فرزندان از سوی والدینشان مشاهده و می‌شنوند، دقت نمود. درحقیقت، لازم است جنس دنیا را به فرزندان بشناسانند، اینکه دنیا محل عبور^۳ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۴۷)، سرابی زائل‌شونده^۴ و محل وبال، زوال و انتقال^۵ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۲۷)، کوتاه^۶ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۳۳)، معکوس و منکوس^۷، متغیر و متغیر^۸ و فناپذیر (رحمن، ۲۶) است که دلیل بر ناپایداری دنیا می‌باشند. پس، فرزند باید از کسانی باشد که نابودی دنیا را فهمیده و به آن بی‌رغبت و پایداری آخرت را فهمیده و برای آن تلاش نماید.^۹ بنابراین به‌عنوان یک اصل عقلانی چیزی که ناپایدار است، نمی‌تواند شایسته دلبستگی به آن باشد. دلبستگی انسان به

۱. فِيمَا وَعَظَ لُقْمَانُ ابْنَهُ: يَا بُنَيَّ، خَفِ اللَّهَ خَوْفًا لَوْ أَتَيْتَ الْقِيَامَةَ بِرِثَةِ الثَّقَلَيْنِ خِفْتَ أَنْ يَعْذَّبَكَ، وَ ارْجُ اللَّهَ رَجَاءً لَوْ وَاقَيْتَ الْقِيَامَةَ بِإِثْمِ الثَّقَلَيْنِ رَجَوْتَ أَنْ يَغْفَرَ لَكَ. فَقَالَ لَهُ ابْنُهُ: يَا أَبَتِ، وَ كَيْفَ أَطِيقُ هَذَا وَ إِنَّمَا لِيَ قَلْبٌ وَاحِدٌ. فَقَالَ لَهُ لُقْمَانُ: يَا بُنَيَّ لَوْ اسْتَخْرِجَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ فُشَّقٌ لَوْجِدَ فِيهِ نُورَانِ، نُورٌ لِلْخَوْفِ وَ نُورٌ لِلرَّجَاءِ، لَوْ وَزَنَّا لَمَّا رَجَحَ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ بِمِثْقَالِ ذَرَّةٍ.

۲. قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ، أَوْصِيكَ بِسِتٍّ خِصَالٍ اجْتَمَعَ فِيهَا عِلْمُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ: لَا تَشْغَلْ قَلْبَكَ إِلَى الدُّنْيَا إِلَّا بِقَدَرِ بَقَائِكَ فِيهَا، وَ اعْمَلْ لِلْآخِرَةِ بِقَدَرِ بَقَائِكَ فِيهَا، وَ أَطِعْ رَبَّكَ بِقَدَرِ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ، وَ لِيَكُنْ سَعْيُكَ فِي فَكَاكِ رَقِيَّتِكَ مِنَ النَّارِ، وَ لِيَكُنْ جُرْأَتُكَ عَلَى الْمَعَاصِي بِقَدَرِ صَبْرِكَ فِي النَّارِ، وَ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعَصِيَ مَوْلَاكَ فَاطْلُبْ مَكَانًا لَا يَرَاكَ.

۳. الدُّنْيَا مَعْبَرَةٌ الْآخِرَةِ.

۴. إِنَّمَا الدُّنْيَا مَتَاعٌ أَيَّامٌ فَلَانِلْ ثُمَّ تَزُولُ كَمَا يَزُولُ السَّرَابُ.

۵. إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ خَبَالٍ وَ وَبَالٍ وَ زَوَالٍ وَ انْتِقَالٍ لَا تَسَاوِي لِدَانِهَا تَغْيِصَهَا وَ لَا تَفِي سَعُودَهَا بِنَحْسِهَا وَ لَا يَقُومُ صُعُودُهَا بِهَبُوطِهَا.

۶. أَوْفَاتِ الدُّنْيَا وَ إِنْ طَالَتْ قَصِيرَةٌ وَ الْمَنَعَةُ بِهَا وَ إِنْ كَثُرَتْ يَسِيرَةٌ.

۷. إِنَّ الدُّنْيَا مَعْكُوسَةٌ مَكْشُوفَةٌ لِدَانِهَا تَغْيِصُ وَ مَوَاهِبُهَا تَغْيِصُ وَ عَيْشُهَا عَنَاءٌ وَ بَقَاؤُهَا فَنَاءٌ تَجْمَعُ بِطَالِبِهَا وَ تَرْدِي رَاكِبَهَا وَ تَحُونُ الْوَاقِعِ بِهَا تَزْعُجُ الْمُطْمَئِنِّ إِلَيْهَا وَ إِنْ جَمَعَهَا إِلَى انْصِدَاعٍ وَ وَصَلَهَا إِلَى انْقِطَاعٍ.

۸. الدُّنْيَا مَحَلُّ الْغَيْرِ.

۹. كُونُوا مِمَّنْ عَرَفَ فَنَاءَ الدُّنْيَا فَزَهَّدَ فِيهَا، وَ عَلِمَ بَقَاءَ الْآخِرَةِ فَعَمِلَ لَهَا تَمِيمًا آمَدِي، ۱۳۶۶، ح ۷۱۹۱؛ لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۹۶، ح ۶۶۹۱.

پدیده‌ها ناشی از باور او به ثبات و پایداری آنهاست. چون دنیا فاقد ثبات و پایداری است، دلبستگی به آن منطقی نیست. در مقابل، باور به پایداری آخرت، زمینه را برای دلبستگی به آن فراهم می‌کند. همان‌طور که در آیات نیز به این مسئله اشاره شده است که دنیا بهره اندکی بیش نیست (رعد، ۲۶) و در مقابل آخرت سرای ثبات و پایداری است (غافر، ۳۹).

مجموع این‌ها نشان می‌دهد که فرزندان در هنگام مواجهه با خوشایندها و ناخوشایندهای زندگی و همچنین در مواجهه با تکلیف‌های در امور مثبت و منفی چگونه عمل نمایند. در موقعیت‌های ناخوشایند، باوقار و شکیبا بودن؛ در موقعیت‌های خوشایند، شکر؛ و در موقعیت تکلیف در امور مثبت، رغبت داشتن، اطاعت و انجام آن تکلیف^۱ (مشکینی، ۱۴۰۶ق، ص ۶۸) و در موقعیت تکلیف در امور منفی، کراهت داشتن، پرهیز و ترک آن عمل می‌باشد^۲ (لقمان، ۱۳).

۱. قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: كُنْ فِي الشَّدَةِ وَقَوْرًا، وَ فِي الْمَكَارِهِ صَبُورًا، وَ فِي الرِّخَاءِ شُكُورًا، وَ فِي الصَّلَاةِ مُتَحَشِّعًا، وَ إِلَى الصَّلَاةِ مُسْرِعًا.
 ۲. وَ إِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ.

منابع

* قرآن کریم

۱. ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله (۱۳۸۵ق)، شرح نهج البلاغه. تحقیق محمد ابوالفضل، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
۲. ابن ابی جمهور، محمد بن علی الأحسانی، (۱۴۰۳ق)، عوالی اللآلی العزیزة فی الأحادیث الدینیة. اول، تحقیق: مجتبی العراقی، قم: مطبعة سیّد الشهداء (علیه السلام).
۳. ابن بابویه قمی، محمد بن علی (شیخ صدوق)، (۱۴۱۶ق)، معانی الأخبار. تصحیح: علی اکبر غفّاری، قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۴. ابن بابویه، م. (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه. دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۵. ابن شعبه الحرّانی، أبی محمد الحسن بن علی، (۱۴۰۴ق)، تحف العقول. تحقیق: علی اکبر الغفّاری، الطبعة الثانية، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۶. ابن مسکویه الرازی، أحمد بن محمد (۱۳۷۴)، الحکمة الخالدة (جاویدان خرد). ترجمه به فارسی: تقی الدین محمد شوشتری، تصحیح: بهروز ثروتیان، تهران: فرهنگ کاوش.
۷. بُسْتی، محمد بن حیّان (۱۴۱۳ق)، روضة العقلاء و نزهة الفضلاء. تحقیق: إبراهیم بن عبد الله الحازمی، ریاض: دار الشریف.
۸. بیهقی، أبو بکر أحمد بن الحسین (۱۴۱۰ق)، شُعب الإيمان. تحقیق: محمد السعید سیونی زُغلول، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۹. پسندیده، عباس (۱۳۹۲)، «تعدیل کننده های واکنش در خوشایند و ناخوشایند بر اساس احادیث». علوم حدیث، ۱۸ (۶۸): ۵۰-۶۶.
۱۰. پسندیده، عباس (۱۳۹۸)، روش فهم روانشناختی متون دینی. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد، (۱۳۶۶)، تصنیف غررالحکم و دررالکلم. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۲. جان بزرگی، مسعود، (۱۳۹۸)، درمان چندبعدی معنوی یک رویکرد خداسو برای مشاوران و روان درمانگران. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۳. الحاکم النیشابوری، محمد بن عبد الله (۱۴۱۱ق)، المستدرک علی الصحیحین. تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، اول، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۱۴. حلی، علی بن موسی (السید ابن طاووس) (۱۴۰۹ق)، فتح الأبواب. تحقیق: حامد الخفّاف، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
۱۵. الحمدان، وّزّام بن أبی فراس، (بی تا)، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه وّزّام). بیروت: دار التعارف و دار صعب.
۱۶. الدمشقی، أبو الفداء إسماعیل بن عمر بن کثیر (۱۴۰۸ق)، البداية و النهایة. الطبعة الأولى، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۷. دیلمی، قطب الدین محمد بن علی (۱۳۷۸)، محبوب القلوب. تصحیح: إبراهیم الدیاجی و حامد صدقی، تهران: دفتر نشر میراث مکتوب.
۱۸. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲). إرشاد القلوب إلى الصواب (للدیلمی). اول، قم: الشریف الرضی.
۱۹. دیلمی، حسن بن محمد، (بی تا)، أعلام الدین فی صفات المؤمنین. تحقیق: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
۲۰. سجستانی آزدی، سلیمان بن أشعث (بی تا)، سنن أبی داود. تحقیق: محمد محبی الدین عبد الحمید، بیروت: دار احیاء السنة النبویة.
۲۱. سرمد، زهره و دیگران (۱۳۸۵)، روش تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه.
۲۲. سیف، علی اکبر (۱۳۹۰)، ساختن ابزارهای اندازه گیری متغیرهای پژوهشی در روانشناسی و علوم تربیتی. تهران: دیدار.
۲۳. سیوطی، جلال الدین (۱۴۲۱ق)، الدرر المنثور. تصحیح: نجّدت نجیب، اول: بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۲۴. شجاعی، محمدصادق؛ جان بزرگی، مسعود؛ عسگری، علی؛ غروی، سید محمد و عباس پسندیده (۱۳۹۳)، «کاربرد نظریه حوزه های معنایی در مطالعات واژگانی ساختار شخصیت بر پایه منابع اسلامی». مطالعات اسلام و روانشناسی ۸ (۱۵): ۷-۳۸.
۲۵. شیخ مفید، [منسوب به] محمد بن محمد بن النعمان العُکبری البغدادی (۱۴۱۴ق)، الاختصاص. تحقیق: علی اکبر الغفّاری، چهارم، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۲۶. طباطبایی، سید محمد کاظم، (۱۳۹۰)، منطق فهم حدیث. قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

۲۷. طبرانی، أبو القاسم سلیمان بن أحمد (۱۴۱۳ق)، کتاب الدعاء للطبرانی. تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، الطبعة الاولى، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۲۸. طبرسی، لأبی الفضل علی (۱۳۸۵ق)، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار. الطبعة الثانية، قم: دارالکتب الإسلامیة.
۲۹. عباسی، مهدی (۱۳۹۷)، «تدوین مدل مفهومی لذت‌بری سعادت‌گر براساس منابع اسلامی و ساخت و امکان‌سنجی طرح‌نمای درمانی آن در کاهش نشانگان افسردگی». پایان‌نامه دکتر، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله.
۳۰. علی بن ابراهیم قمی، (۱۳۸۷ق)، تفسیر القمّی. تصحیح: سید طیب موسوی جزائری، نجف: مکتبه الهدی.
۳۱. غزالی، محمد بن محمد، (۱۴۱۲ق)، إحياء علوم الدين. اول، بیروت: دار الهادی.
۳۲. فرهنگ لاروس (عربی-فارسی)، خلیل الجرّ. ترجمه: حمید طیبیان، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۵ ش.
۳۳. کلینی، م. (۱۴۰۷ق). الکافی (ط- الإسلامیة). چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیة.
۳۴. لشی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ (للیثی). اول، قم: دار الحديث.
۳۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار (ط- بیروت). بیروت: دار إحياء التراث العربی، دوم.
۳۶. مشکینی اردبیلی، علی (۱۴۰۶ق)، مواعظ العددیه. تحقیق علی احمدی میانجی، قم: دفتر نشر الهادی.
۳۷. نیشابوری، مسلم، (۱۴۱۶ق)، صحیح مسلم. دوم، بیروت: دار ابن حزم.
38. Abbasi, M. (2018). Tadvin-e Model-e Mafhumi-ye Lezzat-Bari-ye Sa'adat-Ger bar Asas-e Manabe'-e Eslami va Sakht va Emkan-Sanji-ye Tarh-Nama-ye Darmani-ye an dar Kahesh-e Neshanegan-e Afsordegi (Doctoral dissertation). Qom: Mu'asseseh-ye Amuzeshi va Pazhuheshi-ye Imam Khomeini (RA). [In Persian]
39. Al-Dimashqi, Abu al-Fida' Isma'il ibn 'Umar ibn Kathir. (1988). *Al-Bidayah wa al-Nihayah* (1st ed.). Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Persian]
40. Al-Hakim al-Nishaburi, Muhammad ibn Abd Allah. (n.d./1991). *Al-Mustadrak 'ala al-Sahihayn [The Supplement to the Two Sahihs]* (M. A. Q. Ata, Ed.). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyya. [In Persian]
41. Al-Hamadanī, Warrām ibn Abī Firās. (n.d.). *Tanbih al-Khawatir wa Nuzhat al-Nawazir (Majmu'ah-i Warrām)*. Beirut: Dar al-Ta'aruf wa Dar Saab. [In Persian]
42. Al-Sijistani al-Azdi, Sulayman ibn Ash'ath. (n.d.). *Sunan Abi Dawud* (M. Muhyi al-Din 'Abd al-Hamid, Ed.). Beirut: Dar Ihya' al-Sunnah al-Nabawiyyah. [In Persian]
43. Al-Suyuti, Jalal al-Din. (2000). *Al-Durar al-Manthur* (N. Najib, Ed.) (1st ed.). Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Persian]
44. Al-Tabarani, Abu al-Qasim Sulayman ibn Ahmad. (1993). *Kitab al-Du'a' lil-Tabarani* (M. 'Abd al-Qadir 'Ata, Ed.) (1st ed.). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Persian]
45. Al-Tabarsi, Abi al-Fadl 'Ali. (1965). *Mishkat al-Anwar fi Ghurar al-Akhbar* (2nd ed.). Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
46. Babbie, E. (2011), *The Basic of Social Research*, USA: Wadsworth, Cengage- Learning.
47. Bayhaqi, Abu Bakr Ahmad ibn al-Husayn. (n.d./1990). *Shu'ab al-Iman [Branches of Faith]* (M. al-Sa'id Bisayuni Zaghlul, Ed.). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyya. [In Persian]
48. Beck, A. T., & Weishaar, M. (2005). Cognitive therapy. In R. J. Corsini & D. Wedding (Eds.), *Current psychotherapies*. Belmont, CA: Thomson Brooks.
49. Busti, Muhammad ibn Hibban. (n.d./1993). *Rawdat al-'Uqala' wa Nuzhat al-Fudala' [The Garden of the Wise and the Delight of the Virtuous]* (I. ibn A. al-Hazimi, Ed.). Riyadh: Dar al-Sharif. [In Persian]

50. Daylami, Hasan ibn Muhammad. (1991). *Irshad al-Qulub ila al-Sawab* (1st ed.). Qom: Al-Sharif al-Radi. [In Persian]
51. Daylami, Hasan ibn Muhammad. (n.d.). *A'lam al-Din fi Sifat al-Mu'minin* (Mu'assasat Al al-Bayt 'Alayhim al-Salam, Ed.). Qom: Mu'assasat Al al-Bayt 'Alayhim al-Salam. [In Persian]
52. Daylami, Qutb al-Din Muhammad ibn 'Ali. (1999). *Mahbub al-Qulub* (I. Dibaji & H. Sidqi, Eds.). Tehran: Daftar-i Nashr-i Mirath-i Maktub. [In Persian]
53. Drisko, J. W., & Maschi, T. (2016). Content analysis, Pocket Guides to Social Work R.
54. Ghazali, M. M. (1991). *Ihya Ulum-id-Din* (First Edition). Beirut: Dar al-Hadi. [In Persian]
55. Hilli, Ali ibn Musa (al-Sayyid Ibn Tawus). (n.d./1989). *Fath al-Abwab [Opening of the Doors]* (H. al-Khaffaf, Ed.). Qom: Mu'assisa-yi Al al-Bayt (Alayhim al-Salam). [In Persian]
56. Ibn Abi al-Hadid, Abd al-Hamid ibn Hibat Allah. (n.d./1966). *Sharh Nahj al-Balagha [Commentary on the Peak of Eloquence]* (M. Abu al-Fadl, Ed.). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Persian]
57. Ibn Abi Jumhur, Muhammad ibn Ali al-Ahsa'i. (n.d./1983). *Awali al-La'ali al-'Aziziyya fi al-Ahadith al-Diniyya [The Precious High Pearls in Religious Hadith]* (M. al-'Iraqi, Ed.). Qom: Matba'at Sayyid al-Shuhada. [In Persian]
58. Ibn Babawayh Qummi, Muhammad ibn Ali (Shaykh Saduq). (n.d./1996). *Ma'ani al-Akhbar [The Meanings of Narrations]* (A. A. Ghaffari, Ed.). Qom: Mu'assisa-yi Nashr-i Islami. [In Persian]
59. Ibn Babawayh. (n.d./1993). *Man, la Yahduru al-Faqih [For Him Who Has No Access to a Jurist]* (2nd ed.). Qom: Daftar-i Intisharat-i Islami, Vabasta bi Jami'a-yi Mudarrisin-i Hawza-yi 'Ilmiyya-yi Qum. [In Persian]
60. Ibn Miskawayh al-Razi, Ahmad ibn Muhammad. (1995). *Al-Hikmat al-Khalida (Javidan Khirad) [Eternal Wisdom (Javidan Khirad)]* (T. D. M. Shushtari, Trans.; B. Thervatian, Ed.). Tehran: Farhang-i Kavush. [In Persian]
61. Ibn Shu'ba al-Harrani, Abu Muhammad al-Hasan ibn Ali. (n.d./1984). *Tuhaf al-'Uqul [Gifts of the Minds]* (A. A. Ghaffari, Ed.) (2nd ed.). Qom: Mu'assisa-yi Nashr-i Islami. [In Persian]
62. Janbozorgi, M. (2019). *Darman-i Chand-Bu'di-yi Ma'navi: Yek Ravikard-i Khoda-Su Baray-i Mushaviran va Ravandarmangaran [Multidimensional Spiritual Therapy: A God-Centered Approach for Counselors and Psychotherapists]*. Qom: Pizhuhishgah-i Hawza va Daneshgah. [In Persian]
63. Jarr, K. (1996). *Larousse Dictionary (Arabic-Persian)* (H. Tabibian, Trans.). Tehran: Amirkabir. [In Persian]
64. Kulayni, M. (1986). *Al-Kafi* (Fourth Edition). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
65. Laythi Wasiti, A. M. (1997). *Uyun al-Hikam wa al-Mawa'iz* (First Edition). Qom: Dar al-Hadith. [In Persian]
66. Majlisi, M. B. M. T. (1983). *Bihar al-Anwar* (Second Edition). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Persian]
67. Meshkini Ardabili, A. (1986). *Mawa'iz al-'Adadiyya* (A. Ahmadi Mianji, Ed.). Qom: Daftar Nashr al-Hadi. [In Persian]
68. Muttaqi Hindi, A. H. (1998). *Kanz al-Ummal fi Sunan al-Aqwal wa al-Afal*. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya. [In Persian]
69. Nishaburi, M. (1995). *Sahih Muslim* (Second Edition). Beirut: Dar Ibn Hazm. [In Persian]
70. Pasandideh, A. (2013). Moderators of reactions in pleasant and unpleasant based on hadith. *Ulum-i Hadith*, 18(68), 50-66. [In Persian]. https://hadith.rig.ac.ir/article_5762_844.
71. Pasandideh, A. (2019). *The Method of Psychological Understanding of Religious Texts*. Mashhad: Bunyad-i Pizhuhishha-yi Islami-yi Astan-i Quds-i Razavi. [In Persian].
72. Qomi, A. I. (1967). *Tafsir al-Qommi* (S. T. Mousavi Jazaeri, Ed.). Najaf: Maktabat al-Huda. [In Persian]
73. Rawandi, A. H. S. A. (1989). [Title of the book] (First Edition). Mashhad: Mu'assasat al-Tahqiqat al-Islamiyyah. [In Persian]
74. Sarmad, Z., et al. (2006). *Ravish-i Tahqiq dar 'Ulum-i Raftari*. Tehran: Agah. [In Persian]

75. Seyf, A. A. (2011). *Sakhtan-i Abzarha-yi Andazehgiri-yi Motaghayerha-yi Pazhuheshi dar Ravanshenasi va 'Ulum-i Tarbiyati*. Tehran: Didar. [In Persian]
76. Shaykh Mufid, [Attributed to] Muhammad ibn Muhammad ibn al-Nu'man al-'Ukbari al-Baghdadi. (1994). *Al-Ikhtisas* (A. A. Ghaffari, Ed.) (4th ed.). Qom: Mu'assasat al-Nashr al-Islami. [In Persian]
77. Shojaei, M. S., Janbazargi, M., Asgari, A., Gharavi, S. M., & Pasandideh, A. (2014). Application of semantic fields theory in lexical studies of personality structure based on Islamic sources. *Motale'at-e Eslam va Ravanshenasi*, 8(15), 7-38. [In Persian]. https://journals.rihu.ac.ir/article_881.
78. Tabatabaei, S. M. K. (2011). *Mantiq-e Fahm-e Hadith*. Qom: Entesharat-e Mu'asseseh-ye Amuzeshi va Pazhuheshi-ye Imam Khomeini. [In Persian]
79. Tamimi Amidi, Abd al-Wahid. (1987). *Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim [Classification of the Gems of Wisdom and Pearls of Speech]*. Qom: Daftar-i Tablighat-i Islami. [In Persian]
80. Young, J.E., klosko, J. & Weishaar, M. (2003), *Schema therapy: a Practitioner's guide*. Newyourk: Guilford press.

